

◆ Dünya Kriz Bölgeleri 14 ◆

KUZEY KAFKASYA

Kafkasya'da Din, Siyaset
ve Etnisite

Mokhmad Akhiyadov

◆ Dünya Kriz Bölgeleri 14 ◆

KUZEY KAFKASYA

Kafkasya'da Din, Siyaset
ve Etnisite

Mokhmad Akhiyadov

Dünya Kriz Bölgeleri 14

KUZEY KAFKASYA

Kafkasya'da Din, Siyaset ve Etnisite

Hazırlayan

Mokhmad Akhiyadov

Genel Yayın Yönetmeni

Dr. Ahmet Emin Dağ

Editör

Ümmühan Özkan

Nuhun Gemisi

Kapak ve Sayfa Tasarım

Nurgül Ersoy

©İNSAMER 2020

Bu yayının bütün hakları mahfuzdur.

Bu yazının içeriği ile ilgili bütün sorumluluk müellifine aittir.

Baskı

Pelikan Basım

Maltepe Mh. Gümüşsuyu Cd.

Odin İş Merkezi No. 1/28 Topkapı-İSTANBUL

İHH
İNSANI YARDIM VAKFI

İNSAMER
İHH İNSANI VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
İHH HUMANİTARIN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مرکز البحوث الإنسانية و الإجتماعية

İNSAMER, İHH İnsani Yardım Vakfı'nın araştırma merkezidir.

İÇİNDEKİLER

Giriş	1
Tarihî Arka Plan	4
Dağıstan Cumhuriyeti	9
Dağıstan Diasporası	19
Çeçenistan Cumhuriyeti	22
1990 Sonrası Çeçenistan	23
İnguşetya Cumhuriyeti	29
Din ve Toplum	40
Kuzey Osetya (Alanya) Cumhuriyeti	44
Din ve Toplum	48
Kabardey-Balkar Cumhuriyeti	51
Toprak ve Tarım Arazileri Meselesi	57
Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti	61
Adige Cumhuriyeti	68
Sonuç	75
Sonnotlar	79

Giriş

Kuzey Kafkasya, batıda Karadeniz'den başlayıp doğuda Hazar Denizi ile son bulan ve coğrafi olarak Kafkasya'yı ikiye bölen Kafkas Sıradağları'nın kuzeyinde yer almaktadır. Günümüzde Kuzey Kafkasya'da Rusya Federasyonu'na bağlı yedi özerk cumhuriyet (Dağıstan, Çeçenistan, İnguşetya, Kuzey Osetya-Alanya, Kabardey-Balkar, Karaçay-Çerkes ve Adıge) ve iki tane kray¹ (Krasnodar ve Stavropol) bulunmaktadır.

Bugün Kuzey Kafkasya denildiğinde genellikle Rusya'nın sekiz federal bölgesinden biri olan Kuzey Kafkasya Federal Bölgesi'nde yer alan cumhuriyetler anlaşılmaktadır. Bunun sebebi, Kuzey Kafkasya halklarının çoğunluğunun söz konusu cumhuriyetlerde yaşıyor olmasıdır. Bu noktada etno-kültürel açıdan bakıldığında kısmen doğru olan bu algının coğrafi açıdan gerçekleri yansıtmadığının

ise altı çizilmelidir. Bununla birlikte bu çalışmada, kapsam ve çerçevenin belirlenmesi için coğrafi anlamda bir kısıtlamaya gidilmiş ve Kuzey Kafkasya Federal Bölgesi'nde yer alan Dağıstan, Çeçenistan, İnguşetya, Kuzey Osetya, Kabardey-Balkar, Karacay-Çerkes Cumhuriyetleri ve Güney Federal Bölgesi'nde bulunan Adıge Cumhuriyeti ele alınmıştır. Dolayısıyla etnokültürel açıdan kesinlikle Kuzey Kafkasya halkları ile birlikte ele alınması gereken Abhazya ve Güney Osetya cumhuriyetleri, çalışma kapsamına dâhil edilmemiştir.

Bu çalışmada ele alınan yedi cumhuriyetin toplam nüfusu yaklaşık 7,5 milyondur.² Zannedildiğinin aksine, her cumhuriyet homojen bir toplumsal bütünlük göstermemekte, bünyesinde onlarca farklı etnik grubu barındırmaktadır. Kuzey Kafkasya'nın nüfus olarak en büyük halkı Çeçenlerdir. Bu cumhuriyetlerden sadece ikisi (Çeçenistan ve İnguşetya) monoetnik bir yapıya sahiptir; 30'dan fazla etnik grubun yaşadığı Dağıstan ise, bölgenin karmaşık nüfus yapısına sahip cumhuriyettir.

Rusya'daki Müslüman nüfusun yaklaşık üçte biri Kuzey Kafkasya'da yaşamaktadır. İslam, özellikle bölgenin doğu kesiminde yaygındır ve buradaki cumhuriyetlerin (Dağıstan, Çeçenistan ve İnguşetya) nüfusunun %90'dan fazlası Müslüman'dır. Kuzey Kafkasya'nın batı kesiminde ise hem Rus nüfusunun fazla olması hem de önemli bir kısmı Hristiyan olan Osetlerin varlığı sebebiyle Müslümanların oranı daha düşüktür.

Kuzey Kafkasya cumhuriyetlerinin ekonomileri, Moskova'dan gelen sübvansiyonlara bağımlıdır.

Bütçelerinin en az %80'i merkezî hükümet katkısından oluşmaktadır. Bu katkıya rağmen Kuzey Kafkasya cumhuriyetlerinin ekonomileri oldukça zayıftır. Bu durumla bağlantılı olarak da Kuzey Kafkasya, Rusya'da işsizliğin en yüksek olduğu bölgedir. Resmî verilere göre, bölgedeki işsizlik ortalama %11'den fazladır.³ Bazı cumhuriyetlerde bu oran %25'e kadar çıkmaktadır. Etnik çeşitliliğin yanı sıra, bu tür sosyoekonomik sorunlardan dolayı da Kuzey Kafkasya, Rusya'nın en istikrarsız bölgesi olmaya devam etmektedir.

Kuzey Kafkasya halklarının tarihsel hafızasının ve günümüzdeki etnik kimliklerinin oluşmasını sağlayan olaylar iki başlık altında ele alınmalıdır:

- Bölgenin etnodinsel kompozisyonunu şekillendiren olaylar.
- Bölgenin mevcut sosyopolitik yapısını şekillendiren olaylar.⁴

Bu bölgenin tarihi açısından dönüm noktası niteliğindeki olaylar, genellikle birbirinden kopuk siyasi gelişmeler olmaktan ziyade; Kavimler Göçü, bölgede İslam'ın yayılması, Tatar-Moğol hâkimiyeti ve bölgenin Rus İmparatorluğu tarafından istila edilmesi gibi, daha çok yaşandığı dönemi şekillendiren olaylardır. Bununla birlikte, Kuzey Kafkasya için geleneksel olan ekonomi, toplum ve kültür sistemlerinin dönüşüm süreci ve aynı zamanda günümüzdeki formlarını kazanmaları, en çok Rus Devleti'nin etkisiyle olmuştur. Rusya'nın Kuzey Kafkasya'da hâkimiyet kazanması, bölgede yüzyıllar boyunca oluşagelen sosyoekonomik, siyasi

ve kültürel düzende büyük değişimlere yol açmıştır. Dolayısıyla bu çalışmada ağırlıklı olarak bölgenin tamamen Rusya'nın hâkimiyeti altına girdiği 19. yüzyılın ikinci yarısı sonrası dönem ele alınmıştır.

Bu raporun temel amacı, her ne kadar ayrı ayrı idari birimlerden oluşsa da sosyokültürel olarak bir bütün olan Kuzey Kafkasya'nın, Sovyetler Birliği'nin tarih sahnesinden çekilmesinden sonra günümüze kadar geçen sürede karşılaştığı etnopolitik ve sosyokültürel sorunlarını analiz etmektir.

Tarihî Arka Plan

Kuzey Kafkasya, Müslüman ve Hristiyan dünyanın buluştuğu ve Avrupa ile Asya'nın birbirinden ayrıldığı bir bölge olması sebebiyle jeopolitik olarak önemli bir konuma sahiptir; dolayısıyla bölge, her zaman büyük devletlerin çıkarlarının çatıştığı bir alan olagelmıştır. Kuzey Kafkasya halklarının İslamlaşması 7. yüzyılda, Arap fetihleri ile başlamıştır.⁵ Aslında İslam'ın bütün bölgeye yayılması yaklaşık olarak 1.000 yıl sürmüştür. İlk aşamada, güney Dağıstan'a ulaşan İslam, buradan da bölgenin batısına doğru yayılmıştır. 15. yüzyıla gelindiğinde Kuzey Kafkasya'nın doğusu tamamen İslamlaşmıştır. Ancak günümüzde bölgede yaşayan Müslüman halkların (özellikle Kuzey Kafkasya'nın batısındaki halkların) İslam öncesi inançlarından vazgeçmesi (17-19. yüzyıl arasında) uzun zaman almıştır. Arap davetçi ve fetihçiler üzerinden Dağıstan'a ulaşan İslam, Kuzey Kafkasya'nın doğu bölgelerinde yerli davetçiler eliyle, batısında ise daha çok Osmanlı Devleti'nin etkisiyle yayılmıştır.

Bugün genel olarak Kuzey Kafkasya'nın batısında Hanefi, doğusunda ise Şafi mezheplerinin yaygın olmasının sebebi, bu tarihsel olgu ile ilgilidir.

16 ve 17. yüzyıllarda Kuzey Kafkasya, bu bölgede hâkimiyet kazanmaya çalışan Osmanlı ile İran Safavi Devleti arasında devam eden mücadeleye sahne olmuştur. Yine 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kuzey Kafkasya siyasi arenasına dâhil olan bir başka güç ise Rusya'dır. Çarlık Rusya ordusunda general olan ve aynı zamanda *Kafkas Savaşı* adlı kitabın yazarı olan Vasiliy Potto'ya göre, IV. İvan'dan başlayarak hemen hemen bütün Rus çarları, Kafkasya üzerinde hâkimiyet kurmaya çalışmıştır; hatta "Kafkasya hâkimiyeti fikri, Rus tarihinde kalıtsal hâle gelmiştir."⁶ Bununla birlikte, Rusya'nın Kuzey Kafkasya'ya yönelik dış politikasının ana amacı, 16. yüzyıl sonlarına doğru zaten yeterince zayıflamış olan İran ile askerî-politik bir ittifak kurarak Osmanlı'nın bu bölgedeki varlığına karşı koymak şeklinde gelişmiştir.⁷

Rusya'nın Kuzey Kafkasya'yı istila etmesi kolay olmamış, bu süreç birkaç yüzyıla yayılmıştır. Bu istilaya karşı koymak için İmam Mansur, Gazi Muhammed, Hamzat Bek, Şeyh Şamil gibi liderler önderliğinde birçok defa bir araya gelen Kuzey Kafkasya halkları, 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar Rus istilalarına direnmiştir. 19. yüzyıla birlikte başlayıp yüzyılın ikinci yarısında (1864) sona eren Kafkas Savaşı neticesinde, yüz binlerce insan Osmanlı'ya sürgün edilmiş ve bölgede asırlar boyu devam eden siyasi, etnik, dinî ve kültürel düzen yıkılmıştır. Kafkas Savaşı'ndan sonra birkaç ayaklanma başlatılmış da

bunlar Rusya tarafından kanlı bir şekilde bastırılmış ve 19. yüzyılın ikinci yarısında, Kuzey Kafkasya tümüyle Rusya'nın idari ve askerî hâkimiyetine girmiştir.⁸

Beyaz ve Kızıl orduların arasında geçen Rus İç Savaşı'ndan (1917-1922) sonra ortaya çıkan kolektifleştirme ve komünist rejim dayatmaları sırasında ise; ulusal aydınların, Müslüman din adamlarının ve varlıklı ailelerin kitlesel imhası başlatılmıştır. Sovyetler Birliği yönetiminin izlediği bu politika, Kuzey Kafkasya'da önce örgütlü ayaklanmalara, daha sonra ise 2. Dünya Savaşı'na kadar mücadelesini sürdürecektir. Erkek nüfusun neredeyse tamamının cepheye bulunduğu 2. Dünya Savaşı yıllarında, çoğunlukla kadın, çocuk ve yaşlılardan oluşan Çeçen-İnguş ve Karaçay-Balkar halkları, Orta Asya'ya sürgün edilmiştir. Stalin'in ölümünden sonra Sovyetler Birliği'nde devlet baskıları azalmaya başlamış ve Nikita Kruşçev'in iktidarda bulunduğu 1957 yılından sonra da söz konusu halkların ana vatanlarına dönmelerine izin verilmiştir.

Entelektüel seçkin ve din adamı sınıflarını yok eden Sovyet yönetimi, Kafkasya insanını Rus öğretmenler aracılığıyla sıradan bir Sovyet vatandaşına dönüştürmeyi planlamıştır. Nitekim 1960'lara gelindiğinde, bu planın başarıya ulaştığı düşünülmüş ve tüm bölge halklarının Sovyet ideallerine sadık birer yurttaş olduğu varsayılmaya başlanmıştır; ancak durumun hiç de görüldüğü gibi olmadığı, 1980'lerde anlaşılmıştır. Bu tarihlerde *Glasnost* (açıklık) ve *Perestroika* (yeniden yapılandırma) politikaları ile Sovyet yönetiminin azınlıkta-

ki halklara uyguladığı baskıların ve sansürün hafiflemesi, hatta bazı üye devletlerin Sovyetler Birliği'nden ayrılmak üzere harekete geçmesi üzerine, Kuzey Kafkasya halkları arasında da ulusal hareketler ortaya çıkmıştır.

Sovyet döneminde, genellikle iktidarda etnik Rus yöneticilerin olduğu Kuzey Kafkasya cumhuriyetlerinde, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra yapılan ilk gerçek ve rekabetçi seçimlerde, iktidara yerli ulusal hareketlerin temsilcileri gelmiştir. 1990'ların başında, bu cumhuriyetlerde iktidara gelen liderleri iki kategoride değerlendirmek mümkündür. Birinci kategoride, Sovyet ordusunda görev almakla birlikte ulusal hareketlere dâhil olup siyasete girenler gelmektedir. Çeçenistan'da Cahar Dudayev ve İnguşetya'da Ruslan Auşev bu grup içinde sayılabilir. İkinci gruptakiler ise; yeni dönemde de iktidarda kalmayı başaran ulusal *nomenklaturanın*⁹ temsilcileridir. Bunlar arasında Dağıstan'daki Yüksek Konsey Prezidyumu Başkanı Magomedali Magomedov, Kabardey-Balkarya'daki Yüksek Konsey Prezidyumu Başkanı Valeriy Kokov, Kuzey Osetya'daki Komünist Parti Bölge Komitesi Birinci Sekreteri Aleksandr Galazov gibi isimler dikkat çekmektedir.

Kuzey Kafkasya kendine yön ararken, aynı sıralarda Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Moskova'da (Ekim 1993'te) Devlet Başkanı Boris Yeltsin ve parlamento arasında silahlı bir çatışmaya dönüşecek olan şiddetli bir güç mücadelesi başlamıştır; dolayısıyla da Rusya'nın politik gündeminde böyle bir mesele varken, Kuzey Kafkasya'daki ge-

lişmeler Moskova'nın dikkatini çok fazla çekmemiştir. Bölgede, Sovyet sonrası dönemde Kuzey Kafkasya cumhuriyetlerinin çoğunun bağımsızlık yerine genişletilmiş özerklik talep etmesi, önemli bir ayrışmaya sebep olmuş ancak bu durum Moskova tarafından bir sorun olarak görülmemiştir. Zira 1990'ların başında, bizzat Yeltsin, "Alabildiğiniz kadar bağımsızlığı alınız." demiştir.¹⁰ Ne var ki Çeçenistan'ın özerklik değil tam bağımsızlık arayışında olması, Moskova'yı fazlasıyla rahatsız etmiş ve 1994'te Rusya-Çeçenistan Savaşı başlamıştır. O zamana kadar genellikle Rusya'nın ikincil gündem maddelerinden olan tüm Kuzey Kafkasya bölgesi, bir anda ülkenin en önemli meselesi hâline dönüşmüştür. 1999 yılında İkinci Çeçenistan-Rusya Savaşı başladığında, çatışmanın etkileri bölgesel sınırları aşmış ve süreç, bütün Rusya'nın etkilendiği bir gerilim yumağına dönüşmüştür.

2000 yılında iktidara gelen Vladimir Putin'in Rusya'yı hızla "üniterleştirme"sinin Kuzey Kafkasya üzerindeki en büyük etkisi ise, özerk cumhuriyetlerin cumhurbaşkanlarının doğrudan halk tarafından seçilmesi uygulamasının kaldırılması olmuştur. Sonrasında bölgede askerî varlığını ve siyasi ağırlığını yeniden hissettiren Moskova yönetimi, 2009 yılında Çeçen savaşının resmen bittiği tarihe kadar, tüm bölgede kontrolü ele almıştır. Putin'in Nisan 2013'te, Rusya'ya bağlı özerk cumhuriyetlerin parlamentolarına doğrudan seçimleri kaldırma hakkı veren yasayı imzalaması sonucunda, Kuzey Kafkasya'daki yedi cumhuriyetten altısı bu uygulamaya geçmiştir. Günümüzde bölgede

sadece Çeçenistan'da cumhurbaşkanı doğrudan halk tarafından seçilmektedir.

Yeltsin döneminde Kremlin'in Kuzey Kafkasya'daki sorunlara yaklaşımının temelinde, burada yükselen bağımsızlık taleplerinin domino etkisi yaratarak Rusya'nın da Sovyetler Birliği ile aynı kadere paylaşıcağı korkusu yer alırken, Putin'in iktidara gelmesiyle Rusya'nın Kuzey Kafkasya politikasında hızlı bir değişim yaşanmıştır. Putin'in Kuzey Kafkasya politikası iki bileşenden oluşmaktadır: Güvenlik sorununu çözmek (ayrılıkçı grupları yok etmek) ve Moskova'dan Kuzey Kafkasya cumhuriyetlerine doğru sübvansiyon akışını sağlayarak buradaki yerli elit sınıfı kontrol altında tutmak.

Dağıstan Cumhuriyeti

Büyük Kafkas Dağları'nın kuzey yamacının en doğu ucundan itibaren 50.300 kilometrekarelik bir alanı kaplayan Dağıstan'ın doğusunda Hazar Denizi, kuzeyinde Kalmuk Özerk Cumhuriyeti, batısında Çeçenistan, güneybatısında Gürcistan ve güneyinde de Azerbaycan yer almaktadır. Anayasasına göre, Rusya Federasyonu içinde demokratik bir cumhuriyet olan Dağıstan'da devlet gücü, cumhurbaşkanı, halk meclisi ve hükümet olmak üzere üç siyasi organın elinde bulunmaktadır.¹¹ 2019'da yapılan sayıma göre, cumhuriyetin nüfusu 3.085.343 kişidir. Nüfusun %45'i şehirlerde, %55'i ise kırsal alanda yaşamaktadır.¹² Halkın %95'i Müslüman (çoğunluğu Sünni, %4'ü Şii), %5'i Hristiyan ve %1'den azı Yahudi'dir.¹³

Rusya'nın en fazla etnik çeşitliliğe sahip bölgesi¹⁴ olan Dağıstan'da 30'dan fazla yerli (*otokton*) halkın yaşadığı belirtilmektedir; ancak bunların sadece 14'üne yerli millet statüsü verilmiştir.¹⁵

Rusya'ya bağlı özerk cumhuriyetler genellikle bölgede yaşayan en büyük etnik grubun adıyla anılmaktadır. Örneğin Çeçen nüfusun yoğun olduğu bölgeye Çeçenistan, İnguşların bulunduğu bölgeye İnguşetya, Tatarların yoğun olarak yaşadığı bölgeye de Tataristan adı verilmiştir. Dağıstan'ı farklı kılan ise, etnik hâkimiyete göre değil bulunduğu coğrafyaya göre adlandırılmasıdır. Bunun nedeni, Dağıstan'ın benzersiz bir etnik kompozisyona sahip olmasıdır. Görece düşük nüfusuna karşın bu cumhuriyette 30'dan fazla yerli halk bir arada yaşamaktadır. Elbette çok sayıda milletin bir arada yaşayabiliyor olması, sadece Dağıstan'a ait bir özellik değildir; ancak Dağıstan'ın bu özelliği, bölgede sosyoekonomik politikaları yürüten karar alıcıların dikkate alması gereken bir takım etnik ve siyasi sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Günümüzde, farklı etnik grupların tek idari birim altında bir arada yaşama deneyimine ve çeşitli etnisiteler arası iletişim dilinin varlığına dayanarak, ortak bir Dağıstan kimliğinin oluşma süreci devam etmektedir. Dağıstan kimliğinin yalnızca kültürel değil aynı zamanda tarihî bir temeli vardır. Modern Dağıstan topraklarında yaşayan halklar, farklı tarihsel dönemlerde ortak dil ve kültürel kodlar geliştirmiştir. Dağıstan'da Sovyet dönemi öncesinde iletişim dili olarak Türkçe kullanılırken, kuzey ve güney bölgelerinde de Türkçenin

farklı varyantları kullanılmıştır. Bu süreçte aydın kesimin dili ve yazılı iletişim dili ise Arapçadır; ancak 1917 Bolşevik Devrimi'nden sonra Dağıstan'da yaşanan ani değişimler ve zorla modernleşme ile bağlantılı olarak kültürel alanda da ciddi dönüşümler meydana gelmiştir. Sovyet yıllarında, Dağıstanlılar arasında iletişim dili olarak Arapça ve Farsça kelimelerle cumhuriyetteki tüm etnik grupların ortak kullandıkları kelimelerin karıştığı Rusçanın özel bir versiyonu gelişmiştir.¹⁶

Dağıstan nüfusunun çok etnikli yapısı, herkesi kuşatacak etkin bir ulusal politikanın uygulanmasını gerekli kılmaktadır. Sovyet öncesi dönemde bu görevi İslamiyet ortak paydası başarılı biçimde üstlenmişken, komünist rejimin bölgeye yerleşmesiyle birlikte, kendini bir bütün olarak gören toplum, zamanla çeşitli etnik gruplara ayrılmıştır. 1991 yılından itibaren ise Sovyetler Birliği'nin halefi olan Rusya yönetiminin bölgedeki Müslümanları "geleneksele ve radikal İslam" söylemi ile ikiye ayırma çabalarının etnisiteler arasında oluşacak muhtemel ittifakları işlevsiz kılmaya dönük bir girişim olduğu anlaşılmaktadır. Devletin bu politikası sonucunda Dağıstan toplumu daha da küçük etnik gruplara bölünmüştür. Bu durum zamanla yönetimde üstü kapalı bir etnik hiyerarşinin kurulmasına yol açmış ve bu hiyerarşi dışında kalan unsurlar arasında ciddi rahatsızlıkların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bununla birlikte Dağıstan'daki etnik grupların hangilerine "yerli etnisite" statüsünün verilmesi gerektiği tartışması da önemli bir sorun olarak gündemdeki yerini korumaktadır.

Bölgedeki bir diğer önemli sorun ise, Dağıstan'daki birkaç yerli etnik grubun Azerbaycan ve Rusya arasından geçen sınır ile iki devlet arasında bölünmüş olmasıdır. Bugün Dağıstan'da bir taraftan yerli etnik grupların cumhuriyet nüfusundaki payı artarken diğer taraftan başka yerlere hızlı bir göç devam etmektedir. Demografide yaşanan diğer bir sorun ise, Dağıstan'ın siyasi ve sosyoekonomik hayatında önemli yere sahip olan Rus nüfusun, kitle-sel göçler sonucu büyük oranda azalmış olmasıdır.

1990'ların başında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte, o zamana kadar dine karşı uygulanan baskı ortadan kalkmış ve insanların baskılanmış dinî kimliklerine geri dönüşü konusunda bir eğilim ortaya çıkmıştır. Bu gelişmelere bağlı olarak tüm eski Sovyet bölgelerinde olduğu gibi, Dağıstan'da da İslam'a hızlı bir geri dönüş süreci başlamıştır. Buradaki dinî canlanma, Dağıstan'ın Kuzey Kafkasya Müslümanları Dinî İdaresi'nden ayrılışıyla hız kazanmış, ancak bu durum bir yandan da Müslüman etnik gruplar arasında daha fazla parçalanmaya sebep olmuştur. Öyle ki bölgede âdeta "etnik müftülükler" ortaya çıkmıştır. Bu dağınık görüntü zaman içinde biraz daha derli toplu bir hâl almış ve cumhuriyetin tek dinî idaresi olan Dağıstan Müslümanları Dinî İdaresi, Müslüman topluluklarının en az yarısı tarafından meşru olarak tanınmaya başlamıştır. Bununla beraber bölgede İslam'ın rolü ve kimin İslam'ı temsil ettiği konusundaki tartışmalar günümüzde hâlâ sürmektedir. Güncel tartışmalardan biri, dinî idarenin sadece önde gelen sufi şeyhlerinden Said Atsayev'in (Said Efen-

di Çirkeyskiy) takipçileri tarafından temsil ediliyor olduğu yönündeki iddialardır. Müftülük kurumunda üstü kapalı bir klan sistemi olduğunu söyleyen muhalifler, dinî idaredeki kilit pozisyonların yalnızca Avarlar tarafından değil, aynı zamanda Gumbetovskiy bölgesinden küçük bir klan tarafından domine edildiğini savunmaktadır.

Dağıstan Kafkasya'nın en İslamlaşmış bölgesidir, denilse bu yanlış bir ifade olmaz.¹⁷ Buradaki Müslümanların neredeyse tamamı Sünni ekole mensup olup, bunların da %90'ı Şafî'dir;¹⁸ ikinci sırada ise Hanefi mezhebine tabi olanlar gelmektedir. Dağıstan'daki Sünniler genel olarak mozaik bir toplum yapısına sahip olduklarından bölgede bir yandan selefilikğin en radikal kanadı faaliyet gösterirken diğer yandan sufilikğin çeşitli okullarının var olduğu görülmektedir.

Hasılı, Müslümanlar arasındaki bu birlik yoksunluğu, İslam'ın Dağıstan toplumunda oynayabileceği güçlü etkiyi ortadan kaldırmakta ve ortak dinî paydanın -geçmişte olduğu gibi- sosyal sorunları çözme kapasitesine zarar vermektedir. Öyle ki bu ayrışma sebebiyle din, kimi zaman çeşitli grupların üzerinden kavgalarını yürüttükleri bir alan hâline dönüşebilmektedir. Bu sorunun günümüzde tüm İslam dünyası için geçerli olduğu düşünüldüğünde, Dağıstan'daki sıkıntının aslında yalnızca bura-ya özgü olmadığı da anlaşılmaktadır.

Dağıstan'daki Müslümanlar arasında yaşanan dinî çekişme ve tartışmalar, sadece bazı selefi gruplarla sufi grupların dâhil olduğu basit bir mezhebî rekabet şeklinde açıklanamayacak kadar fark-

lı boyutlara sahiptir. Örneğin, geleneksel çizgiye daha yakın ve sufi eğilimdeki birçok anlayış arasında da önemli yaklaşım farkları olması, bölgede sıradan insanların gündelik dinî yaşamına etki edecek boyutta bir rekabeti tetiklemiştir. Dağıstan'da sufiliğin en önemli şeyhlerinden biri sayılan Said Atsayev'e bağlı sufi yapılar dışında, Haşşavyurtlu Şeyh Tacudin gibi farklı sufi liderler arasındaki çekişme, bir süre daha bölge Müslümanlarının en güncel dinî tartışma konularından birini oluşturacak gibi görünmektedir.¹⁹

Yukarıda da belirtildiği gibi Dağıstan, nüfus olarak görece küçük olsa da barındırdığı 30'dan fazla etnik yapı nedeniyle bölge cumhuriyetleri içinde ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Bu özellik ise, Dağıstan'da kimin daha etkin olacağı sorunuyla birlikte, etnik gruplar arasında da ister istemez bir rekabete yol açmıştır.

Dağıstan'daki etnik grupların hangilerinin yerli sayılıp hangilerinin sayılmayacağı sorusuna verilen cevap, Sovyet döneminde pratik önemdedi; çünkü yerli etnik gruplar Komünist Parti'nin yanı sıra, yürütme ve yargı organlarında temsil edilmesi gereken yerli millet statüsündeydiler. Aynı zamanda, herhangi bir yerli etnik gruba mensubiyet, Sovyetlere bağlı ulusal bölgelerde Sovyet ve parti aygıtının "yerleştirme" politikası çerçevesinde, söz konusu etnik grup mensubuna yalnızca devlet kurumlarındaki kariyerinde değil, kamusal yaşamın tüm alanlarında da fiilî ve örtülü avantajlar sağlıyordu. Sovyet sonrası dönemde de bu tartışma ortadan kalkmamış, bilakis belli başlı etnik grupların devlet kurumlarında tem-

sil edilmesi ve bunların karar alma mekanizması üzerindeki etkisi daha fazla tartışılır olmuştur.

Yeni dönemde, Rusya'da yaşayan küçük yerli halklara önemli yasal güvenceler verilmekle kalmayıp, aynı zamanda söz konusu halkları tasnif ederken kullanılması gereken önemli ilkeleri düzenleyen özel bir federal yasa da kabul edilmiştir.²⁰ Mevzuatta yapılan bu değişikliğe göre, bir etnik grubun ülkenin küçük yerli halkları listesine alınabilmesi için gerekli şartlar şunlardır: atalarının geleneksel yerleşim bölgelerinde ikamet etmesi, Rusya'daki sayısının 50.000'den az olması ve kendisini ayrı bir etnik topluluk olarak görmesi.

Federal merkez 1999'da kabul edilen bu yasaya dayanarak federe bölgelerden söz konusu şartları yerine getiren etnik grupların listesini oluşturmalarını talep etmiş ve bunun sonucunda *Rusya Federasyonu'nun Küçük Yerli Halklarının Listesi* (RF-KYHL) oluşturulmuştur. Bahis konusu yasada Dağıstan'a, içinde yaşayan halkların sayısı bakımından etnik yapısının benzersizliği göz önüne alınarak, özel bir atıf yapılmıştır. Buna göre Dağıstan Devlet Konseyi'nin, ileride RFKYHL'ye dâhil edilmek üzere, Dağıstan'daki yerli halkların nicel ve diğer özelliklerini tespit ederek bir liste hazırlaması gerektiği belirtilmiştir.

Dağıstan yönetimi, 2000 yılında Devlet Konseyi'nin kabul ettiği 191 sayılı kararname²¹ ile bu konuya yasal düzeyde bir çözüm getirmeye çalışsa da kararnamede sadece 14 etnik gruba yerli halk statüsü verilmiş olması ayrı bir sorun oluşturmuştur. Söz konusu etnik gruplar şunlardır: Avar, Dar-

gin, Lezgi, Çeçen, Nogay, Kumuk, Azeri, Rus, Agul, Lak, Tat, Tabasaran, Rutul ve Tsahur. Kararnamede adı geçen millet sayısının 14 olmasının bir tesadüf olmadığı, bu sayının anayasa meclisi ve devlet konseyinin iç organizasyonu ile doğrudan bağlantılı olduğu da ayrıca belirtilmesi gereken bir konudur. Bununla birlikte, ne 10.06.1994 tarihli "Anayasa Meclisi Hakkında" ne de 16.08.1994 tarihli "Devlet Konseyi Hakkında" hazırlanan kanunlarda Dağistan'ın yerli halkları ile ilgili bir liste vardır. Ancak söz konusu kanunlarda, 14 kişilik Devlet Konseyi'ne aynı milletten birden fazla temsilcinin giremeyeceği belirtilmiştir.

Dağistan Devlet Konseyi'nin çıkarttığı kararnamede derinlemesine incelendiğinde, burada yer alan maddelerin federal kanuna ters düştüğü anlaşılmaktadır. Birincisi; federal kanunda öne çıkan "Dağistan'daki yerli halkların nicel ve diğer özelliklerini tespit etme" şartı yerine getirilmemiştir. Hâlbuki 191 sayılı kararnamenin hazırlayıcıları, Dağistan'ın yerli halkları listesini oluştururken sadece "yazı dilinin varlığı" şartını aramıştır. Bunun sonucunda RFKYHL'ye, Rusya'nın güneydoğu bölgesinin yerli halklarından biri olan, ancak sayıları birkaç yüzü geçmeyen Orok gibi küçük etnisiteler girerken, Dağistan'da yaşayan ve sayıları on binleri geçen halklar girememiştir. İkincisi; kararnamede "yerli halk" ve "etnik azınlık" kavramlarının karıştırılması sonucunda Dağistan'ın yerli halkları listesine, Dağistan için yerli olmayan Rus, Azeri ve Tat gibi etnisiteler dâhil edilmiştir. Dağistan'ın yerli halkları olan ve içlerinde çeşitli alt etnik grupları

barındıran Avar, Dargin, Lezgi, Lak ve Türkler, Dağıstan toplam nüfusunun %87'sini oluşturmaktadır.

Sovyetler Birliği döneminde heterojen bir yapıya sahip olan Dağıstan yönetiminde, yerli olmayan etnik grupların temsilcileri de yer almıştır. Ancak Sovyetler Birliği Komünist Parti Dağıstan Bölge Komitesi Birinci Sekreterliği görevine, 1948'de bu göreve getirilen Avar kökenli Abdurahman Daniyalov'dan sonra, 2017'ye kadar, yalnızca Dağıstan'ın yerli etnik gruplarının temsilcileri katılabilmiştir. Bununla birlikte Lezgi asıllı Salman Aydinbekov'un Dağıstan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Bakanlar Konseyi Başkanlığı görevinden ayrıldığı 1951 yılında, cumhuriyet yönetiminde Avar, Dargi ve Kumuk üçlüsü arasında üstü kapalı bir hiyerarşinin ortaya çıktığı da gözlenmiştir.

2017 yılında, etnik Avar olan Ramazan Abdulatipov'un cumhurbaşkanlığı görevinden istifa etmesinden sonra, Vladimir Putin'in bu göreve doğrudan Rus asıllı Vladimir Vasilyev'i getirmesiyle Dağıstan yönetiminde 1948'den itibaren devam eden Avar, Dargi ve Kumuk üçlüsü ortadan kalkmıştır. 1951 ile 2017 arasında geçen sürede, Dağıstan Cumhurbaşkanlığı koltuğunda 34 yıl boyunca Dargi kökenli, 32 yıl boyunca da Avar kökenli siyasetçiler oturmuştur.²² Bu durumun, söz konusu üç etnik grubun sayıca en fazla olduğu Dağıstan nüfusunun resmî etnik yapısını yansıttığını belirtmek gerekir.

Cumhuriyetin önemli etnik yapılarından biri olan Lezgiler, sayısal olarak hem Dargi hem de Kumuk'tan daha fazla olmalarına rağmen modern Dağıstan yönetiminde ortaya çıkan hiyerarşide sa-

dece dördüncü sırada yer alan başbakan yardımcısı pozisyonuna kadar yükselebilmektedirler. 2016'da yaşanan bir olay, Dağıstan'ın devlet organlarındaki seçkinler hiyerarşisinin -üstü kapalı bir uygulama olmasına rağmen- ne kadar istikrarlı bir yapıya sahip olduğunu göstermiştir. O dönemde cumhurbaşkanı olan Ramazan Abdulatipov, başbakan yardımcısı görevine Avar kökenli Ramazan Aliyev'i getirebilmek ve hâlihazırda o görevde bulunan Lezgi asıllı Anatoliy Karibov'u görevden almamak için, yürütme organının yapısını değiştirecek kadar ileri gitmiş ve ikinci bir başbakan yardımcısı pozisyonu oluşturmuştur.²³

İşsizlik oranı %13 olan Dağıstan Cumhuriyeti, Rusya'daki 85 federe birim arasında 81. sırada yer almaktadır.²⁴ Kişi başına düşen ortalama gelir açısından ise 41. sırada bulunan cumhuriyetteki insanların %15'i yoksulluk sınırı altında yaşamaktadır.²⁵ Gayrisafi yurt içi hasıla (GSYİH) içinde tarımın %28, çeşitli mal ve hizmetlerin ticaretinin %18, sanayinin %12, inşaat sektörünün %9 payı vardır. Rusya ekonomisinde koyun ve keçi hayvancılığı (%24) ile öne çıkan Dağıstan, aynı zamanda Rusya'daki üzüm üretiminin %25'ini gerçekleştirmektedir.²⁶

Dağıstan'ın ekonomide aktif olan nüfusunun sayısı 1 milyonu geçmektedir. Bu nüfusun sektörleri göre dağılımı ise şöyledir: %25 tarım, %14 ticaret, %14 eğitim, %10 sanayi, %8 ulaştırma, %7 sağlık, %5 inşaat vd.

Sanayi üretimi sırasıyla; %32 gıda endüstrisinden, %22 elektrik üretiminden, %20 akaryakıt endüstrisinden, %13 metalürji ve makine endüstri-

sinden, %5 inşaat endüstrisinden ve %3 kimya ve petrokimya endüstrisinden oluşmaktadır. Bunların yanı sıra, doğal gaz ve petrol rezervleriyle bilinen Dağıstan, aynı zamanda kendi elektriğini de kendisi üretmektedir. Cumhuriyetteki hemen hemen tüm elektrik, 1000 MW kapasiteli Çirkeysk ve 400 MW kapasiteli İrganaysk hidroelektrik santrallerinde üretilmektedir.

Dağıstan Diasporası

2013 yılında, Dağıstan Cumhurbaşkanı'nın özel bir kararnamesi ile cumhuriyette ekonomik büyümeyi teşvik etmek için öncelikli 10 proje²⁷ hazırlanmıştır. Bu projeleri hayata geçirmek üzere, cumhurbaşkanlığı bünyesinde *Dağıstan'ın Gücü Vakfı* adıyla bir diaspora vakfı kurulmuştur. Bu isimde bir vakfın kurulması tesadüfi değildir; zira bu isim, yurt dışındaki Dağıstan diasporasının ülkenin gelişimi açısından oynadığı ve oynayacağı rolü temsil etmektedir. Dağıstan'ın dışarıya göç vermesi, iş gücü piyasasının küçülmesine yol açsa da olumlu bir unsur olarak cumhuriyete akan sıcak para miktarında ve yapılan doğrudan yatırımlarda bir artışa sebep olmuştur.

Dağıstan, sosyoekonomik ve demografik gelişimine bağlı olarak, Sovyetler Birliği döneminde olduğu gibi Sovyet sonrası dönemde de göç vermeye devam etmektedir. Ekonomik gelişme hızı nüfus artış hızına ayak uyduramadığı için, bölgeden göç, 1980'lerden bu yana gittikçe artmaktadır. Dağıstan'ın sosyoekonomik alanda yaşadığı bu sorun, hem Rusya'nın diğer bölgelerinde hem de Rusya dı-

şında bir Dağıstan diasporası oluşmasını kaçınılmaz kılmıştır. Günümüzde Dağıstan diasporasının sayısı 1 milyon civarındadır. Bu ise, Dağıstan nüfusunun üçte birine denk gelmektedir.

Bu bağlamda yaklaşık 300.000 Dağıstan kökenlinin yaşadığı Azerbaycan, en büyük Dağıstan diasporasına ev sahipliği yapan ülkedir. Bu sayı, post-Sovyet ülkelerindeki Dağıstan diasporasının beşte dördüne tekabül etmektedir. Dağıstan ayrıca, Rusya içine de göç vermeye devam etmektedir. Öyle ki Dağıstan dışında Rusya'nın diğer bölgelerinde yaşayan Nogayların sayısı, Dağıstan'da ikamet edenlerden bir buçuk kat daha fazladır. Tsahurların %30'u, Rutullerin %26'sı, Tabasaranların %23'ü, Lezgilerin %23'ü, Agulların %21'i ve Dargilerin %20'si Rusya'nın diğer bölgelerinde yaşamaktadır. Bütün dünyadaki Dağıstan diasporası dikkate alındığında, en büyük diasporaya sahip etnik grup ise Lezgi'dir. Lezgilerin %70'i (270.000)²⁸ Dağıstan dışında yaşamaktadır.

Göç başlığı kapsamında ele alınması gereken bir diğer konu, Dağıstan nüfusundaki etnik Rus oranındaki düşüştür. Bu noktada belirtilmesi gereken ise, 1990'dan sonra nüfusundaki Rus oranının azalmaya başlaması yalnızca Dağıstan'a has bir durum değildir.²⁹ Sovyet dönemi boyunca Kuzey Kafkasya cumhuriyetlerine yerleştirilen Rus nüfusu, 1990'lardan itibaren bölgede ortaya çıkan siyasi ve ekonomik istikrarsızlıktan dolayı Rusya'nın diğer bölgelerine göç etmiştir.

Bu noktada Dağıstan nüfusundaki Rus oranının azalmasının 1960'ta başladığını ancak bu sürecin

hız kazanmasının 1990'ların sonuna denk geldiğini de belirtmek gerekir. 1960'ta Dağıstan nüfusundaki Rusların sayısı 215.000 civarındayken, 2016'ya gelindiğinde bu sayı 90.000'e gerilemiştir. 2015 nüfus sayımına göre Dağıstan, Rusya'da Çeçenistan ve İnguşetya'dan sonra en az Rus nüfusun yaşadığı üçüncü bölgedir.

Sonuç olarak, çok etnisiteli bir yapıya sahip Dağıstan yönetiminde geçerli olan üstü kapalı "kota sistemi", yalnızca devlet organları arasında değil, aynı zamanda çeşitli etnik grup mensubu seçkinler arasında geçerli olan iktidar mücadelesinde de etkili bir kontrol ve denge mekanizması görevi görmektedir. Ancak Dağıstan'daki Lezgi nüfusu ve Dağıstan dışındaki diasporasının büyüklüğü göz önüne alındığında, Dağıstan yönetiminin etnik üçlüsüne dayanan yapısının kademeli olarak dörtlü yapıya dönüşme eğilimi gösterdiği anlaşılmaktadır.

Yukarıda işaret edildiği üzere, 191 sayılı kararname, Dağıstan'daki etnodemografik ve etnopolitik durumu yansıtmadığı için eleştirilmektedir. Bu eleştirilere göre; kararname, 20'ye yakın yerli etnik grubun RFKYHL'ye girmesi önünde büyük bir engel teşkil etmektedir. Bu bağlamda söz konusu kararnamenin güncel dengeleri yansıtacak şekilde yenilenmesi, Dağıstan'da geçerli olan etnik sorunları ortadan kaldırmada etkin bir mekanizma hâline gelebilir.

Dağıstan Cumhuriyeti'nde siyasi yönetimi sürdürülebilir kılmak için etnik merkezli ayrıştırıcı politikalar yerine; etnisiteler üstü, bölgedeki halkları tek bir çatı altında birleştirebilecek en önemli or-

tak paydalardan olan İslam'ın merkeze alındığı bir yaklaşımın benimsenmesi gerekmektedir.

Çeçenistan Cumhuriyeti

Batısında İnguşetya, kuzeybatısında Kuzey Osetya ve Stavropol bölgesi, güneydoğu, doğu ve kuzeydoğusunda Dağıstan, güneyinde ise Gürcistan ile çevrili olan Çeçenistan Cumhuriyeti'nin yüz ölçümü 16.100 kilometrekare, nüfusu ise 1.458.000'dir.³⁰ Rusya'daki en yüksek doğum oranına sahip yer olan Çeçenistan'da nüfusun %35'i kentlerde, %65'i ise kırsal bölgelerde yaşamaktadır. Çeçenistan Cumhuriyeti'nde toplumun büyük çoğunluğunu (%95,3) Çeçenler oluştursa da sınırları içinde İnguş, Avar, Nogay, Kumuk ve Ruslar da yaşamaktadır. Çeçenistan Anayasası'na göre cumhuriyetin resmî dili Çeçence ve Rusçadır.³¹

23 Mart 2003 tarihli anayasasına göre Çeçenistan, Rusya Federasyonu'na bağlı demokratik bir hukuk devletidir; ve devletin yasama, yürütme ve yargı fonksiyonlarının ayrı olmasını öngören kuvvetler ayrılığı ilkesince, yürütme yetkisi Çeçenistan Cumhurbaşkanı, yasama yetkisi parlamento, yargı yetkisi ise Çeçenistan mahkemeleri tarafından temsil edilmektedir.³²

Günümüzde sanayi üretimi tarımsal üretiminden 1,4 kat daha fazla olan Çeçenistan'da, 1990'larda yaşanan savaşlar sebebiyle neredeyse tamamen tahrip olan ekonomi, ancak 2000'lerin başından itibaren aktif olarak gelişmeye başlamıştır. 2019 verilerine göre Çeçenistan'ın GSYİH'sinin büyüme oranı %2,5'tir.³³

Rusya'da işsizliğin en yüksek olduğu (%13) bölgelerden biri olan Çeçenistan, bu konuda 85 federe birim arasında 80. sıradadır.³⁴ Kişi başına düşen ortalama gelir açısından da 72. sırada yer alan cumhuriyette nüfusun yaklaşık %20'si yoksulluk sınırı altındadır.³⁵ Çeçenistan'da ekonomik hayatta aktif olanların sayısı 700.000 civarındadır. İstihdam yapısı ise; %23 tarım, ormancılık ve balıkçılık, %17 eğitim, %11 inşaat, %10 toptan ve perakende ticaret, %8 sağlık ve sosyal hizmetler, %5 ulaştırma şeklindedir.

1990 Sonrası Çeçenistan

1990'ların başında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte, özerk cumhuriyetlerde ortaya çıkan bağımsızlık hareketleri sonucu Moskova ve yerel yönetimler arasında yaşanan anlaşmazlıkların savaşa dönüştüğü tek yer Çeçenistan olmuştur. Bağımsızlık hareketinin liderliğini yürüten Cahar Dudayev bu mücadelesini 300 yıl boyunca devam eden Rus sömürgeciliğine karşı direnişin bir devamı olarak nitelmiş ve egemen Çeçenistan Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan etmiştir. Üç yıl süren müzakerelerden sonra, Çeçenlerin bağımsızlık konusunda geri adım atmayacağını anlayan dönemin Rusya Devlet Başkanı Boris Yeltsin, Çeçenistan'a savaş ilan etmiştir. On binlerce sivilin ölümüne neden olan savaş, 1996'da imzalanan Hasavyurt Anlaşması ile sonuçlanmış ve Rusya savaşı kaybeden taraf olarak Çeçenistan'dan geri çekilmek zorunda kalmıştır.

Ancak Çeçenistan'ın bağımsızlık dönemi uzun sürmemiştir. 1997'deki başkanlık seçimini kaza-

narak Çeçenistan'da iktidara gelen Aslan Mashadov, çeşitli askerî birliklerin başındaki komutanları kontrol etme hususunda ciddi zorluklarla karşılaşmıştır. Bu süreçte, yurt dışından farklı savaşı grupların Çeçenistan'a akın etmesiyle birlikte, Çeçen bağımsızlık hareketi yerel kimliğini yitirmeye başlayarak küresel cihat hareketinin bir parçasına dönüşmüştür. Nereden bakıldığına göre de bu dönüşümün birçok olumlu veya olumsuz sayılabilecek etkileri olmuştur.

Diğer yanda ise, 1994'ten itibaren Çeçenistan Müftüsü görevini yürüten Ahmet Kadirov ile Çeçen yönetimi arasında bir ayrışma başlamıştır. Aslında Kadirov, 1995'te Rusya'ya karşı cihat ilan eden kadronun başındadır; ancak selefi akımların Çeçenistan'da haddinden fazla yayıldığını savunan Kadirov, kendisinin tasavvuf geleneğine bağlılığını ile sürerek Mashadov'a karşı iktidar mücadelesine girişmiştir. Kadirov'la Çeçen yönetimi arasındaki ipleri koparan en temel sorun ise, onun bu süreçte Rusya ile iş birliğine girişmesi olmuştur. Çeçenistan'da değişen siyasi konjonktürün farkında olan Ahmet Kadirov, iktidar mücadelesinden ancak Rus ordusunun müdahalesiyle galip çıkabileceğini düşünmüştür.

Çeçenistan'da bu iç tartışmalar devam ederken, 1996'da savaşı kaybederek bütün dünya karşısında uğradığı utancı unutmayan Rusya, yeni askerî müdahale hazırlıklarına çoktan başlamıştır. 1999 yılında yaşanan iki önemli gelişme de bölgede yeni bir savaşı başlatmak için Rusya'ya aradığı bahaneyi vermiştir.

Bu olaylardan ilki, 1999'da Rusya'da meydana gelen ve en az 300 kişinin ölümüne neden olan bombalı saldırılardır. Rus hükümeti bu saldırılardan peşinen Çeçenleri sorumlu tutmuştur; ancak sonradan Rusya Federal Güvenlik Servisi'nde (FSB) çalışan birkaç kişinin itirafı ile bu bombalama eylemlerinin arkasında aslında Rus gizli servislerinin olabileceği gündeme gelmiş,³⁶ fakat olaylarla ilgili tüm dünyayı tatmin edecek yanıt hiçbir zaman alınamamıştır. İkinci olay ise, yine 1999 yılında, Rusya'ya bağlı özerk cumhuriyetlerden Dağıstan'daki bazı silahlı grupların Rus ordusuna karşı giriştiği saldırılardır. Bu saldırıları gerçekleştiren grupların Çeçenistan'dan yardım istemesi üzerine, Şamil Basayev'in başında bulunduğu bazı Çeçen birlikleri Dağıstan'a yardıma gitmiştir. Öteden beri Çeçenistan'ı cezalandırma planları yapan Rusya için bu, kullanabileceği uygun bir bahane olmuştur. 1996'da imzalanan anlaşmanın Çeçenistan tarafından ihlal edildiğini öne süren Moskova yönetimi, bu gerekçe ile ikinci savaşı başlatmıştır.

Rus ordusunun ağır bombardımanlar ve sivil katliamları ardından Şubat 2000'de Çeçenistan'ın başkenti Grozni'yi ele geçirmesi üzerine, Devlet Başkanı Mashadov liderliğindeki direniş dağlara çekilerek gerilla savaşı yürütmeye başlamıştır. İkinci Çeçen-Rus Savaşı bir yönüyle birinci savaşın devamı niteliği taşıırken, diğer yönüyle 2000'ler sonrasında yaşanan bazı gelişmelerle bağlantılı olarak birinci savaştan kalın çizgilerle ayrılmaktadır. Örneğin, birinci savaş boyunca ve sonrasında Rusya, Çeçen bağımsızlık mücadelesinin liderleri ile aynı

masaya oturmakta bir sakınca görmemiştir; buna karşın Vladimir Putin'in iktidara gelmesiyle birlikte ikinci savaş sürecinde Rusya, Çeçenistan ile pazarlık masasına hiç oturmamıştır. Bu tavırda 2001 yılında Amerika'da yaşanan 11 Eylül saldırılarının küresel çapta yarattığı İslam karşıtı hava da etkili olmuştur. 1999 yılında şeriat ilan eden Çeçenistan Devleti'ni bu yeni uluslararası konjonktürde marjinalleştirmek, Rusya için hiç zor olmamıştır.

Çeçenistan 1990'lar boyunca -Avrupa ülkeleri başta olmak üzere- diğer devletlerle olan temaslarında, bağımsızlık mücadelesini "kendi kaderini tayin etme" hakkına dayandırarak uluslararası alanda meşrulaştırabilmiş ancak Çeçen direnişinin İslami kimliği, ABD'de yaşanan 11 Eylül saldırılarının ardından Rusya için suistimal konusunda yeni bir fırsat yaratmıştır. Çeçenistan'daki çekişmenin bir hak arama ve var olma mücadelesi değil de küresel cihat hareketinin bir parçası olduğuna Batılıları kolayca ikna eden Moskova yönetimi, hiçbir konuda anlaşamadığı ABD'yle bu konuda âdetta ittifak yaparak, "uluslararası terörizm" etiketini sıklıkla kullanmaya başlamıştır. Rus hükümeti bu tarihten sonra, Çeçenlerin el-Kaide gibi örgütlerden destek alarak ülkeyi parçalamaya çalıştığını ve dolayısıyla Çeçenistan'daki savaşın Rusya'nın bir iç meselesi olduğunu ileri sürmeye başlamıştır. 2003 yılında bir referandum yaparak Çeçenistan'ın statüsünü "Rusya'ya bağlı özerk cumhuriyet" olarak ilan eden Rusya'nın bu kararı, hiçbir demokratik teamülle örtüşmemektedir; zira sıcak çatışmaların devam ettiği ve her tarafta korku atmosferi

rinin hâkim olduğu bir dönemde yapılan bu referandumun meşruiyeti tartışmaya açıktır.

Rusya'nın bu hamleden sonraki adımı, bu savaşı Çeçen-Rus çekişmesinden "Çeçen-Çeçen çekişmesine" dönüştürmek olmuştur. 2003 yılı Ekim ayında yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerini, Moskova tarafından desteklenen Ahmet Kadirov kazanmış ancak Kadirov, göreve gelişinin üzerinden daha bir yıl geçmeden, düzenlenen bombalı bir suikast sonucu hayatını kaybetmiştir. Suikasttan bir gün sonra oğlu Ramzan Kadirov'u Kremlin Sarayı'na davet eden Putin, Moskova'nın takip ettiği Çeçenistan politikasının değişmeden devam edeceğini ve Kadirov ailesi ile çalışmak istediğini göstermiştir. Fakat o sırada yaş engelinden dolayı Kadirov'un Çeçenistan cumhurbaşkanlığını devralması mümkün değildi; çünkü cumhurbaşkanı olarak seçilebilmenin yaş sınırı kanunen 30 idi. Kadirov ise daha 27 yaşındaydı. Bu duruma bir çözüm bulan Moskova, cumhurbaşkanlığı görevine geçici olarak sembolik bir isim olan Alu Alhanov'u atayıp, fiiliyatta bütün iktidarı elinde tutan Kadirov'u başbakanlık görevine getirmiştir. Üç yıl sonunda Alhanov istifa dilekçesini Putin'e iletip görevden ayrıldıktan sonra, Ramzan Kadirov cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturmuştur.

Yeni yönetimin önündeki en büyük engel olan silahlı gruplara karşı başlattığı ve sert yöntemler içeren mücadelesi, bu grupların Çeçenistan'daki faaliyetlerinin giderek azalmasında etkili olmuştur. Çeşitli insan hakları örgütlerinin de dilendirdiği gibi, muhalif savaşçıların akrabalarının

maruz kaldığı rehin alınma, işkence, yargısız infaz ve evlerinin ateşe verilmesi gibi “kolektif cezalandırma” uygulamaları, 2004'ten itibaren artış göstermiştir.

2007 yılına kadar Çeçenistan üzerinde tümüyle kontrolü sağlayan Kadırov ailesi, sadece güvenlik alanında değil, tüm siyasi kademelerde de söz sahibi hâline gelmiştir. Kendisine rakip olabilecek birçok isim zaman içinde ya sindirilmiş ya da Çeçenistan'ı terk etmeye zorlanmıştır.

2009'da, İkinci Çeçen-Rus Savaşı'nın sona erdiği resmî olarak duyurulmuş ve Çeçenistan'daki Rus askerî birliklerinin önemli bir kısmı geri çekilmiştir. Bu tarihten itibaren Çeçenistan'daki yönetim tamamen Kadırov'a ve yakın çevresine bağlı hâle gelmiştir. Çeçenistan'daki güç dağılımı ile ilgili hazırlanan bir rapora göre, 158 üst düzey yöneticinin %30'u Kadırov'un akrabaları arasından, %23'ü onunla aynı köyde ikamet eden kişilerden, %12'si ise arkadaşları ve onların akrabalarından oluşmaktadır.³⁷

Kadırov, Rusya'ya bağlı bütün özerk cumhuriyetlerin yöneticilerinden tamamen farklı olarak Putin yönetimi nezdinde âdeta dokunulmaz bir siyasi statüye sahiptir. Diğer özerk bölge liderlerinden ayrı olarak kendisine bağlı ve gelişmiş askerî teçhizata sahip 30.000 kişilik bir ordusu olan Kadırov yönetimi, Rusya İçişleri Bakanlığı bünyesinde bu birliği resmîyete kavuşturmuştur. Sadece Çeçenistan içinde değil, son 10 yılda Rusya'nın düzenlediği çeşitli sınır ötesi harekâtlarda da önemli görevler üstlenen birlik, 2008'de Gürcistan'da, 2014'te

Ukrayna'da ve en son olarak 2016'dan itibaren Suriye'deki çatışmalarda kullanılmıştır.

Kadirov'un bu özel statüsünün Putin ile olan ilişkilerine dayandığını söyleyen uzmanlar, Putin sonrası dönemde bu durumun değişebileceğini belirtmektedir. 1990'lardan 2018'e kadar olan süreçte Çeçenistan'da yaşanan siyasi kırılmalara baktığında, bundan sonrası için iki alternatif görünmektedir: Birincisi, Kadirov'un tek adam yönetiminin günümüzde olduğu gibi uzun süre aynen devam edeceği; ikincisi ise Putin'in iktidarı bitince Kadirov'un da yönetimi kaybedeceği. Bu ikinci ihtimalin güçlü olduğunu savunan uzmanlar, Rus ordusu ve FSB içinde Putin'in Kadirov'a çok fazla yetki vermesinden memnun olmayan ve bir an önce görevden alınmasını isteyen bazı üst düzey bürokratlar olduğunu hatırlatmaktadır. Ancak Kadirov'un Putin ile olan ilişkisinin bozulması veya Moskova'daki bürokratların isteklerinin gerçekleşmesi hâlinde, onun Rusya'ya karşı hareket etmeye başlaması ve ileride tam bağımsızlık istemesi de -çok zayıf da olsa- bir ihtimal olarak dile getirilmektedir.

İnguşetya Cumhuriyeti

Büyük Kafkas Sıradağları'nın kuzey eteklerinde yer alan İnguşetya; Kabardey-Balkarya, Kuzey Osetya, Çeçenistan ve Gürcistan ile sınır komşusudur. İnguşetya Cumhuriyeti'ndeki devlet gücü; yasama, yürütme ve yargı yetkilerinin ayrıştırılması esasına dayanmaktadır. 27 Şubat 1994 tarihinde kabul edilen anayasasına göre İngušet-

ya, "İnsanlığın en temel haklarından olan kendi kaderini tayin etme hakkını kullanarak halk tarafından kurulan demokratik, hukuk ve laik bir cumhuriyettir."³⁸

İnguşetya Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu arasındaki ilişkiler, Rusya Anayasası, İnguşetya Anayasası ve federal merkez (Moskova) ve federe birim (İnguşetya) organlarının yetkilerini belirlemek üzere iki taraf arasında imzalanan anlaşma ile düzenlenmiştir.

İnguşetya, ekonomik olarak Rusya'daki en az gelişmiş bölgelerden biridir. Bütçesinin %80'den fazlası Moskova'dan gelen para yardımından oluşan İnguşetya'nın Rusya GSYİH'sindeki payı sadece %0,04'tür. Cumhuriyetin ekonomisi; %33 piyasa dışı hizmetler (genellikle federal merkezden gelen para yardımı karşılığında sağlanan devlet hizmetleri), %21 tarım sektörü, %14 çeşitli ürün ve hizmet ticareti, %12 sanayi, %8 inşaat ve %4 ulaştırma sektörlerine dayanmaktadır. İnguşetya'daki işletmelerin %84'ü özel mülkiyetli, %6'sı devlet mülkiyetli, %3'ü ise çeşitli STK'ların vd. yapıların mülkiyetindedir.³⁹

Doğum oranına göre Rusya'daki 85 federe birim arasında ikinci sırada bulunan İnguşetya, %26'lık işsizlik oranıyla da 85. sırada yer almaktadır.⁴⁰ Nüfusun yaklaşık yarısı ekonomik olarak aktiftir. İstihdamın sektörel yapısı ise; %13 toptan ve perakende ticaret, %10 eğitim, %8 tarım ve ormancılık, %7 sağlık ve sosyal hizmetler, %6 inşaat, %3 ulaştırma ve %50 diğer sektörler olarak sıralanmaktadır. Bölge nüfusunun %31'i yoksulluk sınırı altında yaşamaktadır.⁴¹

4 Haziran 1992'de Çeçenistan ile olan birlikten ayrılarak Rusya Federasyonu'na bağlı özerk cumhuriyet statüsü kazanan İngušetya, Rusya'nın en küçük federe birimidir. Aynı zamanda Rusya'nın en genç cumhuriyeti olan İngušetya'nın nüfusu 497.356'dır.⁴² Nüfusunun %55'i şehirlerde, %45'i kırsal alanda yaşamaktadır. İngušetya'nın diğer bir özelliği ise Rusya'nın en monoetnik cumhuriyetlerinden biri olmasıdır. Nüfusunun %94,1'i İnguş, %4,6'sı Çeçen'dir.

Etnik kimlik unsuru, 1992 Oset-İnguş çatışması sırasında İnguş toplumunu kolektif olarak harekete geçiren en önemli faktördür. Etnik kimlik, günümüzde de toplumda geçerli olan uyumu güçlendirmede etkindir. İnguş kimliğinin temel taşlarının oluşumunda geçmişte yaşanan acı olaylar belirleyici olmuştur. Bu olayları şu şekilde sıralamak mümkündür: Kafkas Savaşı ardından Osmanlı'ya yaşanan sürgün; 1944'teki Orta Asya sürgünü; Oset-İnguş çatışması sırasında Prigorodniy bölgesindeki İnguş halkına karşı işlenen savaş suçları.

Günümüzde Kuzey Osetya sınırları içinde bulunan Prigorodniy bölgesine ilişkin iddialar -1944'ten önce olduğu gibi bölgenin İngušetya'ya iade edilmesi talebi-, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte kendi yönetimlerinde bir cumhuriyet kurmaya çalışan İnguşlar için sembolik öneme sahip çok özel bir mevzudur.

Oset-İnguş çatışması (Prigorodniy sorunu) üzerinden 27 yıl geçmesine rağmen, bölgedeki gerginlik hâlâ hissedilmektedir. Federal merkez (Moskova) tarafından dondurulmuş olan bu sorun,⁴³ Kuzey

Kafkasya'daki etnopolitik statükoyu değiştirebilecek bir mesele olmaya devam etmektedir. Bu bağlamda, 2008 yılında Rusya-Gürcistan arasında yaşanan savaş ve ardından Güney Osetya'nın Rusya tarafından bağımsız bir devlet olarak tanınması, şimdilik bitmiş gibi görünen Prigorodny meselesinin aslında patlamaya hazır bir bomba gibi beklediğini göstermektedir. Dolayısıyla Prigorodny sorununun çıkış nedenleri ve bu sorunun İnguş kimliği açısından oynadığı rolünün analiz edilmesi, günümüzdeki İnguşetya'yı anlamak açısından önemlidir.

Prigorodny bölgesi, Vladikavkaz şehri ile Mazdok bölgesinin kime ait olması gerektiği tartışması etrafında, bölgedeki iki etnisite arasında ortaya çıkan bir sorundur. Dolayısıyla günümüzde geldiği boyut itibarıyla bir etnik çatışmadır. Ancak sorunun tohumlarının atıldığı 1944 ve çatışmanın patlak verdiği 1992'ye kadar geçen sürede yaşanan gelişmelere bakıldığında, meselenin etnik olmaktan ziyade siyasi bir sorun olduğu anlaşılmaktadır.

Her ne kadar 1917 Bolşevik Devrimi ile yeni bir ideoloji ortaya çıkmışsa da Sovyetler Birliği yönetimi, selefî olan Rus Çarlığı'nın takip ettiği ulusal ve jeopolitik stratejinin emperyalist prensiplerini olduğu gibi devralmıştır. Jeopolitik sorunları çözüme yöntemi ise zaman içinde sertleşmiş ve Stalin döneminde olduğu gibi, "güvenilmez" olarak görülen halkların baskı altında tutulması ve ana yurtlarından sürgün edilmesi şeklindeki uygulamalara dönüşmüştür. İnguş halkı da Sovyet yönetimi nezdinde güvenilmez kategorisindeki halklardan biri olarak görülmüştür. 23 Şubat 1944 tarihinde Sta-

lin, Çeçen-İnguş Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ndeki bütün İnguş ve Çeçenleri, Kazakistan ve Kırgızistan'a sürmüştür. Bu süreçte -1945 ile 1949 yılları arasında- sadece Kazakistan'da 125.000 kişi hayatını kaybetmiştir.⁴⁴

Sürgünden sonra Çeçen-İnguş Cumhuriyeti topraklarının önemli bir kısmı Stavrapol Krayı, Dağıstan ve Osetya Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri ve Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti arasında dağıtılmıştır. 7 Mart 1944'te İnguşların yaşadığı Nazran ve Açaluk bölgeleri ile Malgobek şehri, Kuzey Osetya Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne dâhil edilmiş ve İnguşların evlerine Osetler yerleştirilmiştir.

Ancak 1956 yılında, Komünist Parti'nin 20. kongresinden sonra, daha önce uygulanan Stalin'in kişilik kültürünün ortadan kaldırılması süreciyle birlikte, sürgüne gönderilen halkların haklarının iade edilmesi süreci de başlamıştır. İnsanlar geri döndüklerinde eski yurtlarında yerleştirilmiş yeni halkları bulmuş, bu durum Prigorodny bölgesindeki etnik çatışmalar için bir zemin oluşturmuştur.⁴⁵ 1944'e kadar Prigorodny bölgesinin nüfusu 34.000'in üzerindedir ve bu nüfusun 31.000'i İnguş'tur. 1990'ların sonlarında nüfusu 40.000'in üzerinde olan bölgedeki İnguşların sayısı ise sadece 17.000'dir.⁴⁶

Sürgünün sona ermesinin üzerinden uzun zaman geçmiş olmasına rağmen kendi evlerine dönemeyen İnguşlar, 9-10 Eylül 1989'da toplanan İkinci İnguş Halk Kongresi'nde Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi'nden ve Sovyet Yüksek Konseyi'nden sürgüne gönderilen halkların hakla-

rının iade edilmesi yanı sıra İnguş halkının özerkliğinin tarihî sınırlar içinde restore edilmesini talep etmiştir.⁴⁷ Ezilmiş halklar arasından seçilmiş milletvekilleri de zorlu bir siyasi mücadele sonucunda, Stalin döneminden itibaren Komünist Parti Merkez Komitesi'nde güçlü olan Oset lobisinin muhalefetine rağmen, 26 Nisan 1991'de "Ezilmiş Halkların Haklarının İade Edilmesi Hakkında" yasanın kabul edilmesini sağlamıştır. Ancak 17 Mayıs 1991'de, Kuzey Osetya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, bağlı olduğu Sovyet Anayasası'na aykırı olarak, söz konusu yasanın Kuzey Osetya topraklarında işleyişini askıya almayı öngören bir kararnameyi kabul etmiştir. Daha sonra bölgede yaşanacak şiddetin ortaya çıkmasını önleyebilecek konumda olan merkezî yönetim ise, Kuzey Osetya yönetiminin anayasaya aykırı olarak aldığı bu karara gerekli tepkiyi göstermemiştir.

Prigorodny bölgesinin İnguşlara geri verilmesini önlemek için her türlü yola başvuran Kuzey Osetya yönetimi, gelinen noktada tek seçeneğin silaha başvurmak olduğuna karar vermiş ve 14 Nisan 1991'de, haksız ve yasa dışı biçimde, Prigorodny bölgesi ve Vladikavkaz şehrinde olağanüstü hal ilan etmiştir. Moskova yönetimi ise, Kuzey Osetya'nın bu yasa dışı eylemlerini kınamak yerine, Gürcistan'a karşı mücadele eden Güney Osetya'ya askerî yardım sağlama bahanesi altında, Rusya Savunma Bakanlığı ve Rusya İçişleri Bakanlığı aracılığıyla Kuzey Osetya'ya büyük miktarda silah aktarmıştır.⁴⁸

Bu gelişmeler üzerine hemen harekete geçen İnguş halkı, 30 Kasım 1991'de bir referandum dü-

zenlemiştir. Bu halk oylamasında insanlara tek bir soru sorulmuştur: “Yasa dışı olarak elinizden alınan toprağın geri verilmesini ve Rusya’nın bir parçası olarak İnguşetya Cumhuriyeti’nin kurulmasını istiyor musunuz?” Katılımcıların %92’si bu soruya evet cevabını verince, 4 Haziran 1992’de “Rusya’ya bağlı İnguşetya Cumhuriyeti’nin kurulmasını” öngören kanun kabul edilmiştir.⁴⁹

Bu süreçte, bir yanda Prigorodniy bölgesinin kime ait olacağı sorunu, diğer yanda İnguşetya’nın özerklik ilanı tartışılırken, Moskova yönetimi de âdetâ ateşe benzin dökercesine “İnguş kartını” oynayarak bağımsızlığını daha yeni ilan eden Çeçenistan’ı zora sokmayı amaçlamıştır.⁵⁰ Çok geçmeden de İnguşlar, kendilerine yönelik savaş suçları işleyen Kuzey Osetya yönetimine karşı örgütlü bir ayaklanma başlatmıştır. 31 Ekim 1992 tarihinde başlayan silahlı çatışmalar 2 Kasım’dan itibaren İnguşların yoğun olarak yaşadığı köylere yönelik helikopterlerin, zırhlı araçların ve ağır silahların kullanıldığı büyük çaplı bir ordu operasyonuna dönüşmüştür.⁵¹ Böylece masa başında siyasi çözüm formüllerine başvurulduğunda çok kısa sürede çözülebilecek olan Kuzey Osetya-İnguşetya anlaşmazlığı, Rusya ordusunun “barış gücü” müdahalesi adı altında taraflardan birinin yanında çatışmalara dâhil olması sonucu, günümüze kadar çözülemeyen bir soruna dönüşmüştür. Kuzey Osetya’nın İnguşlardan oluşan nüfusunun büyük bir kısmı bu süreçte İnguşetya’ya göç etmek zorunda kalmıştır. Günümüzde hâlâ binlerce İnguş kendi evine dönmeyi beklemektedir.

İnguşetya ile Kuzey Osetya arasındaki sorun çözülememişken, 2018'den itibaren Çeçenistan ile yeni bir sınır sorunu daha patlak vermiştir. Her ne kadar sorun yeni ortaya çıkmış gibi görünse de aslında uzun bir geçmişi vardır.

Yaklaşık yarım asır boyunca devam eden Kafkasya Savaşı'nın 1864'te sona ermesiyle Rusya İmparatorluğu, Kafkasyalı halkların yaşadığı yerleri çok çeşitli idari bölgelere ayırarak buralardaki kontrolü sağlamıştır. 1917 Bolşevik Devrimi ile iktidara gelen komünist rejim de selefi olan Rus İmparatorluğu'nun Kuzey Kafkasya'ya yönelik politikasını değiştirmeden devam ettirmiştir.

1920'lerin başından itibaren özerk bölge (oblast) olarak Sovyetler Birliği'ne bağlı olan Çeçenistan ve İnguşetya, 1934'te birleştirilerek Çeçen-İnguş Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti adını almıştır. Ancak İkinci Dünya Savaşı sırasında Joseph Stalin'in emri üzerine bütün Çeçen-İnguş halkı, Nazi Almanyası ile iş birliği yaptıkları öne sürülerek Orta Asya'nın bozkırlarına sürgün edilmiştir. 1957'ye geldiğinde bu karar iptal edilerek yeni bir kararname ile Çeçen-İnguş Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti yeniden kurulmuş ve Çeçen-İnguş halkının topraklarına geri dönmesine izin verilmiştir.

1980'li yılların sonunda Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecine girmesiyle Çeçenler tarafından 1991'de cumhurbaşkanı olarak seçilen Cahar Dudayev'in ilk işi, cumhuriyetin bağımsızlığını ilan etmek olmuştur; ancak İnguşetya'da yapılan referandumda İnguşlar Rusya Federasyonu'na bağlı kalmayı seçmiştir. Bu sonuçlardan sonra, bağımsız ve egemen

bir devlet olduğunu ilan eden Çeçenistan Cumhuriyeti ile İnguşetya'nın sınırlarının belirlenmesi için 1993 yılında Çeçenistan ve İnguşetya cumhurbaşkanları Cahar Dudayev ve Ruslan Auşev, iki cumhuriyet arasında bir sınır anlaşması imzalamıştır. Bu anlaşmaya göre taraflar arasındaki hudut, yukarıda bahsi geçen 1934'te çizilen sınır korunarak yeniden belirlenmiştir. İki cumhuriyet arasındaki sınırların belirlenmesi süreci, Çeçenistan-Rusya Savaşı'nın patlak vermesi üzerine rafa kaldırılmış ve uzun yıllar boyunca gündeme gelmemiştir.

2018'in Ağustos ayında, İnguşlar arasında sosyal medyada yayılan, Arştı köyü yakınlarında Çeçen işçiler tarafından yeni bir yol yapıldığı haberleri, Çeçenistan-İnguşetya sınırlarının geniş çaplı revizyona tabi tutulacağı söylentilerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Artan gösteriler üzerine, 26 Eylül 2018'de Çeçenistan ve İnguşetya cumhurbaşkanları Ramzan Kadirov ve Yunusbek Yevkurov yeni bir sınır anlaşması daha imzalamıştır. Bu anlaşmaya göre, her iki taraf, 1993'te Cahar Dudayev ve Ruslan Auşev arasında imzalan anlaşmada belirlenen sınırı ortak sınır kabul etmiştir. Yeni anlaşma ile varılan ikinci bir sonuç ise, birbirine eşit büyüklükte (1.890 hektar) olan toprakların iki cumhuriyet arasında takas edilmiş olmasıdır.

Bu anlaşmayı, iktidarı istifaya zorlamak için bir araç olarak kullanan İnguşetya'daki muhalefet, yeni protestolar düzenleyerek Cumhurbaşkanı Yevkurov'un istifasını ve Çeçenistan ile imzalanan sınır anlaşmasının iptal edilmesini veya en azından anlaşma ile ilgili referandum yapılmasını talep etmiştir.

Çeçen-İnguş anlaşmasına İnguşetya içinden bu denli sert tepki verilmesinin birçok nedeni vardır. İnguşların psikolojik altyapısından kaynaklanan bu durum, İnguşetya'nın Sovyet sonrası tarihi ile ilgilidir. Özellikle 1990'larda, doğusunda Rusya ile savaşıyan Çeçenistan ile batısında bir diğer çatışma alanı olan Prigorodniy bölgesi arasında var olma hakkını koruma mücadelesi veren İnguş toplumunda, bölgenin mevcut sınırlarının değiştirilmesi teşebbüslerine karşı sert tepki göstermek, âdetta bir refleks hâlini almıştır. İkinci neden de İnguşetya'daki siyasi muhalefettir. Muhalif gruplar, sınırlar sorununu İnguşetya yönetimine karşı aktif olarak kullanmaktadır. Muhalefetin toplumdaki etkisini değerlendirmek oldukça zor olmakla birlikte, Yevkurov'u "sınırları korumamakla" suçlamaları, bu konu üzerinden önemli siyasi kazanımlar elde etmeyi hedeflediklerini göstermektedir. Nitekim muhalefetin düzenlediği gösterilere karşı tutuklamaların başlaması, toplumda mevcut yönetimden duyulan rahatsızlığı artırmış, sonunda da 11 yıl boyunca İnguşetya'yı yöneten Yevkurov, Haziran 2019'da istifa etmek zorunda kalmıştır.

İnguşetya ekonomisi büyük sorunlarla karşı karşıya olmasına rağmen Yevkurov yönetimi, Moskova'daki federal merkezi tatmin etme konusunda başarılı olmuştur. Zira Kremlin'in Yevkurov'dan beklentileri, ekonomik refahı arttırmasından ziyade anayasal düzenin yeniden tesis edilmesi için gerekli adımları atması olmuştur. İnguşetya'daki yasa dışı silahlı grupların en yoğun olduğu 2008 yılında cumhurbaşkanı seçilen Yevkurov'un son bir-

kaç yıla kadar yaptıkları ile bu sınavdan başarıyla geçtiği söylenebilir. Örneğin insan hakları merkezi *Memorial*'a göre, sadece 2009'da İnguşetya'da öldürülen ve yaralanan güvenlik güçlerinin sayısı 323'tür. Yevkurov göreve geldikten bir yıl sonra bu sayı neredeyse yarı yarıya (172 kişi) azalmıştır.⁵² Bölge uzmanları İnguşetya'daki suç oranının azalmasını, her şeyden önce Yevkurov'un başarısı olarak değerlendirmektedir.⁵³ Yevkurov'un İnguşetya Cumhurbaşkanlığı görevinden ayrıldıktan sonra, Rusya Savunma Bakanı Yardımcısı olarak atanması ise Kremlin'in ona verdiği değeri göstermektedir.

Ancak yalnızca Kremlin'in memnun olması Yevkurov'u iktidarda tutmaya yetmemiştir. Çeçenistan ile sınır anlaşmasının imzalanması, sosyoekonomik durumu kötü olan İnguş halkı için bardağı taşıran son damla olmuştur. Yevkurov'un istifası sonrasında Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in İnguşetya Cumhurbaşkanlığı görevine vekâleten atadığı Mahmud-Ali Kalimatov, Eylül 2019'da yerel halk meclisi tarafından asaleten göreve başlamıştır.

Etnik olarak İnguş olan Kalimatov'un hayatının büyük bir kısmını Rusya'nın diğer bölgelerinde çalışarak geçirmiş olması, İnguşetya'daki siyasi dengeleri iyi yönetemeyeceği tartışmalarına yol açsa da "dışarıdan" atanmış bir başkan olarak son yıllarda bölgede ortaya çıkan çeşitli siyasi ve dinî gruplara angaje olmaması sebebiyle İnguşetya için olumlu bir tercih olduğu da belirtilmelidir.

İnguş halkının yeni yönetimden ilk beklentisi, muhalefete karşı başlatılan siyasi baskıların dur-

durulması ve siyasi tutukların serbest bırakılmasıdır. Ne var ki Kalimatov'un, halkın bu beklentilerini karşılamak yerine, göreve gelir gelmez İnguş toplumu için çok önemli bir işlevi olan İnguşetya Müftülüğü'nü kapatması, önümüzdeki dönemin en ciddi siyasi krizi olmaya aday görünmektedir. Müftülüğün kapatılmış olması, İnguş toplumunda, eski yönetimden kalma baskıcı politikaların Kalimatov tarafından da sürdürüleceği yönündeki kaygıları artırmıştır.

Din ve Toplum

İnguşetya nüfusunun neredeyse tamamı (%98) Müslüman'dır. Sufi geleneğinin baskın olduğu İnguş toplumunda "vird" olarak isimlendirilen Kadiri tarikatının çeşitli kolları çok yaygındır. Ayrıca Nakşibendi tarikatı da halk arasında belirli bir tabana sahiptir. Din, toplumun gündelik hayatında etkili olduğu için, İnguşetya'nın tüm sosyal ve politik düzeni üzerinde doğrudan belirleyici bir rol oynamaktadır.⁵⁴

İnguşetya'daki toplumsal ve siyasi düzen açısından önemli olan bir diğer olgu da toplumda geçerli olan *teyp* (boy) sistemidir. Eskiden beri teyplerin önde gelenlerinden oluşan bir konsey, İnguş toplumunu yakından ilgilendiren meseleleri tartışır ve bu konseyde alınan kararların hayata geçirilmesi için de cumhuriyet yönetimi ile koordineli bir şekilde çalışırdı. 10 yıl öncesine kadar resmî kurumsal bir kimliği olmayan "Teypler Konseyi", 14 Kasım 2009 tarihinde cumhuriyet yönetiminin inisiyatifıyla resmî bir yapıya dönüştürülmüş

ve bu tarihten itibaren yönetimle toplum arasında bir aracı olarak hareket etmeye başlamıştır.

Geleneksel teyp ve vird sistemlerine toplumda birbirinden çok farklı anlamlar yüklendiğinden, İnguşlar arasında birlik ve bütünlük konusu bugün hâlâ önemli bir sorun olmayı sürdürmektedir. Teyp Konseyi, öteden beri büyük ve güçlü olan teyplerin toplum üzerindeki etkisini daha da güçlendirerek İnguş toplumunu küçük gruplara bölmekle suçlanmaktadır. Son yıllarda Teyp Konseyi'nin hâlihazırda çeşitli virdlere göre bölünmüş olan toplumu bu sefer de teyplere göre bölməsi, özellikle genç kesim arasında ciddi bir eleştiri konusu olmaktadır.

İnguşetya yönetimi günümüzde tamamen federal merkeze bağlı olmasına rağmen teyp ve vird sistemlerinin cumhuriyetin sosyopolitik hayatında ciddi rol oynadığı görülmektedir. Dolayısıyla federal merkez, İnguşetya'daki yönetimin başına geçecek olan kişiyi seçerken, burada geçerli olan teyp ve vird sistemlerini göz önünde bulundurmakta ve bunlardan en az etkilenecek kişiyi atamaya özen göstermektedir. Ancak her ne kadar federal merkez İnguşetya yönetiminin söz konusu sistemden etkilenmesini en aza indirmeye çalışsa da cumhuriyette hâlâ "yeni başkan, eşittir yeni teyp" formülü canlılığını korumaktadır.⁵⁵

Siyasette teyp ya da virde aidiyetin taşıdığı önem, olayların niteliğine göre değişmektedir. Bu bağlamda, siyasi sorunlar söz konusu olduğunda virdden ziyade teyp unsuru öne çıkmaktadır. Örneğin, herhangi bir siyasi makama aday

gösterilmek istenen kişinin teyp aidiyeti özellikle dikkate alınmaktadır. Vird olgusu ise genellikle toplumsal meseleler söz konusu olduğunda öne çıkmaktadır. Günümüz İnguş toplumunda geçerli olan vird sistemi, genel olarak dinî alanda kendini hissettirse de zaman zaman politik hayat üzerinde de etkili olmaktadır. Bu durum en bariz şekilde çeşitli sufi grupların başına geçmek isteyenler arasında yaşanan siyasi mücadelede kendini göstermektedir.

İnguş toplumundaki en önemli dinî kurum İnguşetya Müftülüğü'dür. Müftülük, dinî çalışmalarına ek olarak, aile içi sorunlar da dâhil olmak üzere toplumda yaşanan çok sayıda anlaşmazlığı çözen bir yapı olarak görülmektedir. Ancak 2004 yılından sonra müftülüğün başında bulunan İsa Hamhoyev'in zamanla Yevkurov yönetimine muhalefet etmeye başlaması, taraflar arasındaki gerginliği tırmandırmış, 2016 yılında Yevkurov'un müftülüğü kapatacağını duyurmasıyla anlaşmazlık zirveye çıkmıştır. Eylül 2018'de Yevkurov yönetiminin Çeçenistan ile sınır anlaşması imzalaması üzerine, başkent Magas'ta başlayan Yevkurov karşıtı protestolara müftülüğün destek vermesi, yönetimle müftülük arasındaki anlaşmazlıkta bardağı taşıran son damla olmuştur. Bu tarihten sonra müftülüğe karşı uygulanan siyasi baskı artmış ve bu süreç Hamhoyev'in evine polis tarafından baskın yapılmasına kadar gitmiştir. Hamhoyev'in görevinden istifa etmesinden sonra, 17 Temmuz 2019'da, İnguşetya Âlimler Konseyi üyeleri ve imamların katıldığı seçim-

de, İnguşetya'nın yeni müftüsü olarak Abdurrahman Martazanov seçilmiştir.⁵⁶

Hamhoyev'in istifası ve yeni müftünün belirlenmesinden sonra toplumdaki gerilimin son bulması beklenirken tam tersi bir sonuç yaşanmıştır. Başlangıçta sadece iki şahıs arasında (Yevkurov ile Hamhoyev) geçen bir güç mücadelesi şeklindeki gerilim, İnguşetya'ya yönetimle müftülük arasında kalıcı bir rekabeti miras bırakmış gibi görünmektedir. Zira 16 Eylül 2019'da İnguşetya Yüksek Mahkemesi, Adalet Bakanlığı'nın müftülüğe karşı açtığı davada müftülüğün tüzel kişiliğini iptal ederek kurumu kapatma kararı almıştır. Dolayısıyla gerilimin tarafı olan iki şahsiyet ortada olmasa bile, sorunun mahkeme aşaması devam etmiş ve süreç müftülüğün kapatılması ile sonuçlanmıştır.

İnguşetya Müftülüğü'nün kapatılma vakası, İnguşetya'nın geleceği ile ilgili birçok tartışmayı tetiklemiştir. Yevkurov döneminde başlayan siyasi davanın Kalimatov göreve geldikten sonra da devam etmesi, yeni başkanın önceki yönetimin politikalarını değiştirmeden sürdüreceği izlenimi verdiği için bu durum, İnguşetya'da devam eden siyasi krizi çözmesi beklenen Kalimatov'un imajını son derece olumsuz etkilemiştir. Üstelik Kalimatov'un 2018'deki protestolar sonrasında hapse atılan siyasi tutuklulara dair krizi çözmeye yönelik hiçbir adım atmaması da İnguş toplumunda şimdiden tepkilere yol açmıştır. Dolayısıyla yeni yönetimin İnguş toplumunun içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik krizi çözmeye yönelik dikka-

te değer adımlar atmaması, cumhuriyetin içinde bulunduğu siyasi krizin ikinci dalgasının başlaması ihtimalini arttırmaktadır.

Kuzey Osetya (Alanya) Cumhuriyeti

Kuzey Osetya (Alanya) Cumhuriyeti, Kafkas Sıradağları'nın ortasında yer almaktadır. Toplam yüz ölçümü 8.000 kilometrekare olmasına rağmen Kuzey Osetya, kuzeyindeki düzlükler ve steplerden güneyindeki yüksek dağ zirvelerine kadar çok büyük bir doğal çeşitliğe sahiptir. Doğa faktörü, halkın yaşamını ve nüfusun dağılımını etkileyen en önemli unsurlardan biridir. 700.000 kişilik nüfusa sahip olan Kuzey Osetya, kilometrekareye düşen 89 kişi ile Rusya'da nüfus yoğunluğunun en yüksek olduğu ilk üç bölgeden biridir.⁵⁷ Nüfus yoğunluğunu artıran en önemli neden, cumhuriyetin %40'ını oluşturan dağlık bölgelerde yerleşim için çok az uygun alan olmasıdır. Nüfusun bu dağılımına bağlı olarak Kuzey Osetya, Rusya'ya bağlı cumhuriyetler içinde şehirleşmenin en yoğun olduğu yerlerden biridir. Halkın üçte ikisi şehirlerde, yaklaşık yarısı da başkent Vladikavkaz'da yaşamaktadır.

Metalürji, gıda endüstrisi ve hafif sanayi Kuzey Osetya'daki sanayinin başlıca kollarını oluşturmaktadır. Cumhuriyette bir taraftan tarım geliştirilmeye çalışılırken diğer taraftan da elektronik endüstrisini restore etmek için adımlar atılmaktadır. Federal merkez (Moskova) tarafından sübvansede edilen Kuzey Osetya bütçesinin üçte ikisi Moskova'ya bağlıdır.⁵⁸ Bu bağlamda, sosyal farklılaşmanın yüksek

düzyeyde olduğu Kuzey Osetya'da, özellikle gençler arasında işsizlik çok yaygındır.

Kuzey Osetya, küçük nüfusuna rağmen çok etnikli bir yapıya sahiptir. Nüfusun %65'i Oset, %20'si Rus, %4'ü İnguş, %2'si Ermeni ve Kumuk ve %1'i Gürcülerden oluşmaktadır; diğer etnik grupların sayısı ise %1'den azdır. Osetleri bölgedeki diğer Kafkas halklarından farklı kılan en önemli özellikleri, etnik köken olarak İran asıllı olmalarıdır.

Kuzey Osetya nüfusu, 1990'ların başından bu yana, Sovyetler Birliği döneminde yerinden edilmiş kişilerin ve mültecilerin bölgeye gelmesi sonucu, 55.000 kişilik bir artış yaşamıştır. Başta Gürcistan ve Kazakistan olmak üzere farklı ülkelerden gelenlerin 1989-2002 yıllarında yaşanan nüfus artışındaki payı %60'tır.⁵⁹

Kuzey Osetya'da nüfusun üçte ikisini oluşturan Osetlerin sayısı istikrarlı biçimde artarken nüfusun beşte birini oluşturan Rusların sayısı ise her geçen gün azalmaktadır. 2002'de toplam nüfusun %23'üne denk gelen Rusların oranı, 2010'da %20'ye gerilemiştir. Gürcistan ile Güney Osetya arasında yaşanan savaş sebebiyle o bölgelerdeki Osetlerin Kuzey Osetya'ya göç etmesi, Oset nüfusunun artmasının esas sebebidir; ancak bu durumun son yıllarda değiştii gözlenmektedir. Osetler arasında doğum oranının düşmesi ve Güney Osetya'dan göçlerin azalması, Kuzey Osetya'daki nüfus artış hızını frenlemiştir.⁶⁰

Kuzey Osetya'da Rusların yanı sıra Ukraynalı, Alman, Tatar ve Yunan olmak üzere diğer etnik grupların sayıları azalırken Ermenilerin sayısı, bu ülke-

den gelen göçe bağlı olarak artmıştır; ayrıca İnguş ve Kumuk gibi Müslüman etnik grupların nüfusları da artmaya devam etmektedir.

Bu bağlamda, birbirinden farklı etnik grupların bir arada yaşadığı Kuzey Osetya toplumunda etnik faktörün önemi, 1990'lı yıllara kıyasla azalmasına rağmen hâlâ toplumsal bilincin önemli bir unsuru olmaya devam etmektedir. Öncelikle kamu güvenliği ile ilişkilendirilen etnisite faktörü, bölgelere göre değişkenlik göstermektedir. Örneğin cumhuriyetin doğusunda İnguş-Oset ihtilafının merkezi durumundaki Prigorodny ve Rus-Kumuk ihtilafının yaşandığı Mazdok bölgeleri, etnik kökenin toplumsal sorunlara yol açtığı bölgelerin başında gelmektedir. Mazdok bölgesinde Kumuk nüfusunun artmasına bağlı olarak İslam'ın yaygınlaşması, başta Ruslar olmak üzere diğer etnik gruplar arasında rahatsızlığa sebep olmaktadır.

Bölgedeki etnisiteler arasında hâkim konumdaki Oset etnik grubunun önemli bir dönüşüm geçirdiği gözlenmektedir. Tarihsel olarak Osetler kendi içinde Digorlar, İronlar ve Kударlar olarak üç alt etnik gruba ayrılmaktadır. Digor ve İronlar Kuzey Osetya'da, Kударlar ise Güney Osetya'da yaşamaktadır. Toplumdaki sıradan insanlar için etnik farklılıklar çok önemli olduğundan bu tabakalaşma içinde Kударlar, diğerleri tarafından potansiyel ya da gerçek bir rakip olarak algılanmaktadır.⁶¹

Ancak son 20 yıldır yaşanan gelişmeler sonucu, etnik kimlik meselesi Kuzey Osetya'da toplumu birleştirici bir unsur olmaya başlamıştır. Özellikle komşu İnguşetya ile yaşanan toprak ihtilafla-

rı, tüm alt etnisiteleri birleştirici bir rol oynarken, yerel halk arasında İnguşların rakip hâline getirilmesine yol açmıştır.

Genel olarak Oset-İnguş ilişkileri haricinde, Kuzey Osetya'da yaşayan etnik gruplar arasındaki ilişkileri etkileyen bir diğer konu, "temsil endeksi" sorunudur.⁶² Nüfus olarak baskın konumda olan Osetler, geri kalan etnik gruplarla karşılaştırıldığında siyasi temsil ve ekonomik imkânlar açısından daha avantajlı görünmektedir. Bürokrasi ile iş dünyasının iç içe geçtiği Kuzey Osetya'da, her iki alanda da Osetlerin belirgin ağırlığı söz konusudur. Bu da toplumda, alttan alta bir rekabete ve kimi zaman da gerginliğin tırmanmasına yol açmaktadır.

Kuzey Osetya'da devletin takip ettiği eğitim politikası da bir başka toplumsal tartışma konusu olarak güncelliğini korumaktadır. Yıllardır okullarda Oset dilinin eğitime ayrılan saatlerin Rusçaya ayrılardan daha az olması, toplumun tepkisine sebep olmaktadır. Bunun devamı niteliğinde de yerel bürokrasi dili olarak Oset dilinin Rusçanın gölgesinde kalması, ciddi bir rahatsızlık konusudur. Kuzey Osetya Parlamentosu milletvekili Aslan Khadartsev'in Mart 2010'da yaptığı Osetçe konuşma, halk tarafından büyük sevinçle karşılanmıştır.

Rusya Federasyonu'nun eğitim dili konusunda değişiklik yapılmasını öngören yasa tasarısını 19 Haziran 2019'da Duma'da yapılan ilk oylamada kabul etmesi, diğer bölgelerde olduğu gibi, Kuzey Osetya'da da tepkilere neden olmuştur. Yeni kanun, Rusçayı eğitimde tek "zorunlu dil" kabul ederken, özerk cumhuriyetlerin ulusal dillerini "isteğe bağlı" hâle

getirmiştir. Kanunda Rusçanın yanı sıra Rusya'da resmî olan diğer 34 ulusal dilin okullardaki öğretimi ile ilgili zorunluluk kaldırılarak bu dillerin öğretimi haftada iki saatle sınırlandırılmış, buna karşın Rus dili dersi haftada dokuz saate çıkarılmıştır.⁶³

Din ve Toplum

Kuzey Osetya, genellikle "Kuzey Kafkasya'nın tek Ortodoks Cumhuriyeti" olarak tanımlanmaktadır. Ancak bölge toplumu daha yakından incelendiğinde bu söylemin sağlam bir temel üzerinde inşa edilmediği ve hem Ortodoksluğun hem de İslam'ın Kuzey Osetya'da hâkim konumda olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca bölgede yeni dinî inançlar da yayılmaya devam etmektedir.

Kuzey Osetya'da farklı inançları takip edenlerin oranı ile ilgili veriler her zaman değişkenlik göstermekte ve bütün dinî kurumlar, kendi takipçilerinin sayısını sürekli fazla göstermeye çalışmaktadır. Bu durum, söz konusu alanda resmî rakamların bulunmamasından kaynaklanmaktadır. Örneğin Kuzey Osetya Müslümanları Ruhani İdaresi, Kuzey Osetya'daki Müslümanların sayısının toplam nüfusun %30-50'sine denk geldiğini ileri sürerken farklı kesimlerden uzmanlar, nüfusun en fazla %20'sinin Müslüman olduğunu savunmaktadır. Aynı şekilde, Rus Ortodoks Kilisesi de bölgedeki insanların %80'inin Hristiyan olduğunu iddia etmekte, ancak bölge uzmanları bu sayının da %50-60 arasında olduğu belirtmektedir.⁶⁴

Kuzey Kafkasya'nın en önemli özelliklerinden biri, Hristiyan ve İslam kültür dünyalarının buluş-

tuğu bir noktada yer almasına bağlı olarak, bölge halklarının dinî inanç açısından büyük çeşitlik göstermesidir. Ancak her ne kadar inanç çeşitliliği Kuzey Kafkasya'nın çoklu etnik yapısını yansıtır olsa da bölgenin ortasında bulunan Kuzey Osetya'da farklı bir durum söz konusudur. Tek bir halk olan Osetlerin büyük kısmı Ortodoks Hristiyan veya Müslüman olmalarına rağmen günümüz Oset halkı, ulusal kimliğin bir parçası hâline gelen ve paganizme dayanan geleneksel inançlarını da korumaktadır. Ayrıca Osetler arasında Protestan mezheplerin yanı sıra Hare Krişna ve Bahailik gibi bölgede geleneksel olmayan dinî toplulukların da aktif takipçileri vardır.⁶⁵

Son yıllarda Kuzey Osetya'da paganların sayısında da kademeli bir artış yaşandığı anlaşılmaktadır. 2009 yılında Kuzey Osetya'da okuyan öğrenciler arasında yapılan bir ankete göre, öğrencilerin %18'i kendilerini Hristiyan, %3,6'sı Müslüman, %55'i geleneksel Oset inançlarının (paganizm) takipçisi olarak tanımlamıştır. Katılımcıların %21,7'si aynı anda hem Hristiyanlığa hem de geleneksel inançlara bağlı olduğunu belirtmiştir.⁶⁶

Bu veriler doğru kabul edilirse Kuzey Osetya'da millî eğilimlerin artışına bağlı olarak neopagan inanışların giderek güçlendiği söylenebilir. Nitekim, geleneksel inançların pagan olarak tanımlanmasının toplum nezdinde olumsuz bir çağırışımı bulunması sebebiyle yerel medyada bu terimin yavaş yavaş "geleneksel Oset inancı" kavramı ile değiştirilmeye başlandığı da görülmektedir.⁶⁷ Bu bağlamda, bir bütün olarak dinî bir sistem hâline getirile-

meyen geleneksel Oset inancı, aynı zamanda eklektik bir yapıya sahiptir; dolayısıyla gelenekselci olduğu söylenen kesimler neye inandıklarına dair net bir cevap veremese de Kuzey Osetya'daki neopagan inançların popülaritesinin giderek arttığı gözlenmektedir. Bu artışta önemli rol oynayan genel kanı ise, bunun aslında Oset etnik grubunun kendine özgü ahlak sistemini tahrip eden küreselleşme süreçlerinin etkisine karşı kendini savunma biçimi olduğudur; ancak gelenekselcilerin yürüttüğü bu mücadelenin halk nezdinde başarılı olduğu pek söylenemez.

Kuzey Osetya'daki Müslüman toplumu ele almadan bu coğrafyanın sosyolojisini anlamak mümkün değildir. Buradaki Müslümanların içinde bulunduğu siyasi ve toplumsal belirsizlik sürse de bu yapının varlığı Kuzey Osetya'nın değişmez toplumsal gerçeğidir.

2004'te düzenlenen Beslan'daki okul baskını, İslam'ın Kuzey Osetya kamuoyundaki itibarına büyük darbe vuran bir olay olmuştur. Eylemcilerin çoğunun dinî motifler taşıması ve Rus medyası tarafından dinî kimliklerinin ön plana çıkarılması, ister istemez sıradan insanlar nezdinde İslam'a karşı ciddi bir çekince oluşturmuştur. Hristiyan Osetler ile Müslümanlar arasındaki güvensizliği besleyen bir diğer olay ise Kuzey Osetya Müftüsü Ali Yevteyev'in 2010'da verdiği bir röportajda, Ortodoks din adamlarını "Tanrı'ya giden yolu tıkayan bir topluluk" olarak nitelemesidir. Müftünün bu sözleri, yerel medya tarafından çarpıtılarak ve abartılarak verilmiş ve oluşan tepkiler üzerine de Müftü Yev-

teyev görevinden istifa etmek zorunda kalmıştır.⁶⁸

Müftünün değişmesinden sonra durum sakinleşmiş olsa da Rus medyasında ve uluslararası medyada İslam aleyhine oluşturulan olumsuz imajın etkilerinin Oset toplumunda hâlâ güçlü olduğu görülmektedir. Öyle ki, mevcut Kuzey Osetya Müslümanları Ruhani İdaresi “vatansever” bir karaktere sahip olmasına rağmen, hem cumhuriyetteki siyasi yönetim hem de medya tarafından hâlâ şüpheyle karşılanmaktadır. Öte yandan Hristiyan toplumla bir arada yaşayan ve siyasi ve sosyal bunca deneyime sahip olan Kuzey Osetya Müslüman toplumunun Rusya’da yaşayan diğer Müslüman topluluklara aktarabileceği sayısız tecrübe olduğuna da şüphe yoktur.

Kuzey Osetya toplumsal ve siyasi anlamda görece bir istikrara sahip olmakla birlikte, önünde çözmesi gereken pek çok sorun bulunmaktadır. Bunlar arasında toplumun düşük yaşam standartları, yolsuzluk, nepotizm ve genç neslin geleceğe dair umutsuzluğu ilk sıralarda sayılabilir. Bütün bunların bölge için ortak başlıklar olduğunu da belirtmek gerekir. Bu sorunların çözümü yerel liderlerin başarısı kadar, merkezî yönetim olan Rusya Federasyonu’nun alacağı kararlarla mümkün olabilecektir.

Kabardey-Balkar Cumhuriyeti

Kabardey-Balkar Cumhuriyeti, Kafkas Dağları’nın kuzey eteklerinde, Terek Irmağı Havzası’nda yer almaktadır. 2019 sayımına göre 866.000⁶⁹ olan nüfusunun %52’si şehirlerde, %48’i kırsal alanda yaşamaktadır. Çok etnikli bir yapıya sahip olan bu küçük cumhuri-

yette nüfusun %52'si Kabardeylerden, %12'si Bal-
karlardan oluşmaktadır. Bölgedeki diğer cumhuri-
yetlerden farklı olarak Rus nüfusun oranı nispeten
yüksektir (%22). Kalan %12'lik kesimi de bölgenin
diğer etnik grupları oluşturmaktadır. Kabardeyler,
Abhaz-Adıge dilleri olarak da bilinen Kuzeybatı Kaf-
kas dilleri öbeğine bağlı Adıge dilinin doğu kolunu
oluşturan Kabardeyceyi, Balkarlar ise Karaçay-Balkar
(Karaçay-Malkar) Türkçesini konuşmaktadır.

Müslüman olan Kabardeyler ve Balkarlar, Hane-
fi mezhebine bağlıdır; ayrıca Rus azınlığın varlığından
dolayı cumhuriyetteki Hristiyanların oranı da
oldukça yüksektir.

Kabardey-Balkar ekonomisinin ana sektörleri ta-
rım, sanayi ve inşaattır. Cumhuriyetin GSYİH'sin-
de sektörlerin payına bakıldığında tarımın %21,5,
sanayinin %14,7 ve inşaat sektörünün %9,9'luk bir
hacme sahip olduğu görülmektedir. Rusya'daki 85
federe birim arasında işsizlik açısından 78. sırada,⁷⁰
kişi başına düşen ortalama gelir açısından da 75.
sırada yer alan⁷¹ Kabardey-Balkar'da bu rakamlar,
sosyoekonomik anlamda ciddi adımların atılması
gerektiğini göstermektedir.

Etnik kimlik olgusu hem Kabardeyler hem de Bal-
karların hayatında oldukça önemli bir yere sahip
olmakla birlikte, bu durum farklı etnisiteler ara-
sındaki entegrasyon süreçlerini engellememiş, hat-
ta etnik kimlik son dönemde oldukça önemsiz bir
hâle gelmiştir. Özellikle gençler kendilerini "Rus-
yalı" olarak tanımlamakta bir sakınca görmemek-
tedir. Örneğin, 2010 yılında yapılan bir anket ça-
lışması kapsamında "Kendini kim olarak görüyor-

sun?" sorusuna, katılımcıların %43'ü "Rusya vatan-daşı" cevabını verirken, yalnızca %20'si kendi milletini belirtmiştir.⁷²

Kabardey-Balkar Cumhuriyeti'nde etnik kimliğe dair kabuller, biri mikro diğeri makro olmak üzere iki söyleme dayanmaktadır. Mikro düzeydeki söylem etnik gruptan ziyade daha çok alt etnik gruba yöneliktir ve "Biz Kabardey'iz" veya "Biz Balkar'ız" gibi ifadelerde kendini bulmaktadır. İkinci söylem ise makro düzeydedir ve temelinde doğrudan bir etnik grup arayışı vardır. Bu durum Kabardeylerde "Biz Çerkes'iz veya Adıgey'iz", Balkarlarda ise "Biz Karaçay-Balkar'ız veya Türk'üz" söylemleri ile kendini göstermektedir.

Kabardeyler ve Balkarların etnik kimlik inşasında, sömürgelerden etkilenmiş halkların "yaralı bilincinin" karakteristik özellikleri görülmektedir. Bu bağlamda, modern Çerkes kimliğinin bileşeninin merkezinde, 19. yüzyıldaki Kafkas Savaşı sırasında soykırıma uğrayan bir halkın yaralı bilinci bulunmaktadır. Aynı şekilde Balkarlar da 20. yüzyılın ortasında Stalin tarafından düzenlenen sürgünün travmasını henüz atlatamamıştır. Ancak bir yandan söz konusu halklar için birer facia olan bu olaylar diğeri yandan günümüzde bu halkları bir arada tutan en önemli unsurlara dönüşmüştür.

Yukarıda da belirtildiği gibi, Kabardey-Balkar Cumhuriyeti'nin nüfus yapısı çok etnikli bir görünüme sahiptir. Nüfusunun %90'ı Kabardey, Balkar ve Ruslardan oluşmaktadır. Bölgede 1960'lara kadar Rus nüfusun arttığı, buna karşın Kabardey ve Balkar nüfusunun azaldığı bir süreç yaşanmıştır.

Günümüzde ise tersine bir durumun söz konusu olduğu görülmektedir. Bugün bölgedeki Rus nüfus gün geçtikçe azalırken hem Kabardey ve Balkarların hem de diğer etnik grupların sayısında bir artış yaşanmaktadır. Bu durumun, gelecekte ortaya çıkabilecek sosyoekonomik koşullar sebebiyle etno-politik bir soruna yol açabileceği de belirtilmelidir.

Nüfus artışı bölgedeki büyük etnik grupların yerleşim tarzını da etkilemektedir. Bu bağlamda, söz konusu üç büyük etnik grubun yerleşim tarzının Kabardey-Balkar Cumhuriyeti'ni "dağ", "dağ etekleri" ve "ovalar" olmak üzere üçe böldüğü yönünde geleneksel bir görüş vardır.⁷³ Buna göre, Kabardeyle- rin önemli bir çoğunluğunun ovalarda, Balkarların dağlık bölgelerde, Rusların da şehir merkezlerinde yaşadığı düşünülmektedir. Ancak günümüzde yaşanan siyasi, toplumsal ve demografik dönüşümler bu görüşün doğru olmadığını göstermektedir. Bugün Kabardeylerin %57'si ovalık bölgelerde, Balkarların ise %51'i dağlık alanlarda yaşamaktadır. Bu bağlamda, başkent Nalçik'te, Kabardey-Balkar Cumhuriyeti'nde yaşayan Rusların %36'sı, Kabardeylerin %26'sı ve Balkarların %45'i ikamet etmektedir. Dolayısıyla coğrafyayı etnik grupların yerleşim tarzlarına göre üç gruba ayırmak, en azından günümüzdeki gerçekleri yansıtmamaktadır.

Kabardey-Balkar toplumundaki bütün etnik gruplar için en hassas konulardan biri, siyasi yönetimde ve sivil toplumda temsil edilme meselesidir. Bu cumhuriyet, bürokraside üstü kapalı bir "kota" uygulamasının geçerli olduğu birkaç özerk cumhuriyetten biri olarak kabul edilmektedir. Zım-

ni biçimde uygulandığı düşünülen bu kota sistemi, milliyete göre personel alımını yasaklayan Rusya Anayasası'nın temel normlarına da aykırıdır. Bununla birlikte bu kota sistemi, örneğin benzer bir uygulamanın geçerli olduğu komşusu Karaçay-Çerkes veya Dağıstan cumhuriyetlerinden farklı olarak, Kabardey-Balkar toplumundaki etnik ilişkileri düzenlemekte etkili bir rol oynamaktadır.⁷⁴ Söz konu uygulamaya göre cumhurbaşkanı her zaman etnik Kabardey olmakta, başbakan ise döneme göre değişmektedir. Parlamento başkanı genellikle Balkar, yardımcısı ise Kabardey olmaktadır. Aynı şekilde bakanlar kurulu oluşturulurken de üyelerin etnik kökenleri dikkate alınmaktadır.

Ne var ki son yıllarda yaşanan siyasi krizler, bu etnik kota sisteminin her seferinde istenen sonucu vermediğini göstermiştir. Örneğin, 2005'te Arsen Kanokov'un iktidara gelişi neredeyse en başından itibaren Balkar toplumu tarafından kuşku ile karşılanmıştır. Balkar kamuoyunda bir Çerkes milliyetçisi olarak bilinen Kanokov'un cumhurbaşkanlığından kaynaklanan rahatsızlık giderek büyümüş ve siyasi bir krize dönüşmüş, süreç 2013 yılında Kanokov'un istifası ile sonuçlanmıştır. Onun istifası birçok insan tarafından Balkar ulusal hareketinin bir zaferi olarak görülmüştür.

Kanokov sonrasında, 2013-2018 yıllarında, Kabardey-Balkar Cumhurbaşkanlığı görevini yürüten Yuriy Kokov'un kısa dönemli iktidarının önemli sonucu, Balkar ulusal hareketi liderlerinin cumhurbaşkanına karşı tutumunun olumlu yönde değişmesidir. Bu olumlu gelişmenin ilk belirtileri, Bal-

kar sürgününün 74. yıl dönümü olan 8 Mart 2014 tarihinde düzenlenen mitinge Kokov'un da katılımıyla kendini göstermiştir. Buradaki özel durum, Kokov'un mitinge katılmasından ziyade, genellikle cumhuriyet yönetimine muhalif olarak bilinen Balkar Halkı Yaşlılar Konseyi (BHYK) yöneticileri ile aynı sahnede yer almasından kaynaklanmıştır. Bu bağlamda, cumhuriyetin önceki yönetiminin Balkar halkının sorunlarını çözmek adına bir politika izlemediğini belirten BHYK liderleri, Kokov ile birlikte bu alanda olumlu gelişmelerin yaşanacağına dair inancın tam olduğunu söylemişlerdir.⁷⁵

Bu tür olumlu tepkilere karşın Kokov, Kabardey-Balkar toplumundaki etnik gruplar arasında denge kurmakta başarısız olunca, 2018'de görevi bırakmak zorunda kalmıştır. Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin'in baskısıyla istifa eden Kokov'u bu noktaya getiren süreç, Eylül 2018'de, bir Balkar köyü olan Kendelen'de Kanjal Savaşı'nın 310. yıl dönümü onuruna atlı yürüyüş düzenlenmesiyle başlamıştır. Yürüyüş sırasında bir Kabardey köyünden geçmek isteyen Balkarların engellenmesi, taraflar arasında ciddi bir krize sebep olmuştur. İki halk arasında büyük çatışmalara neden olabilecek bu anlaşmazlığı gideremeyen Kokov, Putin'in müdahalesi ile istifa etmiştir.

Coğrafyanın demografik yapısını ve sosyoekonomik gelişimini etkileyen en önemli unsurlardan biri, son 30 yıldır yaşanan ve gittikçe artan göçlerdir. 2011'de Kabardey-Balkar Cumhuriyeti'nde yapılan bir araştırmaya göre, 35 yaş altı her iki gençten biri bölgeden göç etmek istemektedir.⁷⁶ Bunun

arkasındaki en temel nedenler ise; işsizlik, tarım arazilerinin artan nüfusu beslemeye yetmemesi, Rusya'nın diğer şehirlerinde iş imkânlarının daha fazla olmasıdır.

Diğer taraftan 2011'de Suriye'de patlak veren iç savaş ve 2014'te Kırım'ın ilhakıyla Ukrayna'nın doğusunda yaşanan savaş, binlerce mültecinin Kuzey Kafkasya'ya akın etmesine yol açmış, bu ise yıllardır göç veren Kabardey-Balkar Cumhuriyeti'nin kısa süre için de olsa göç almasına sebep olmuştur. Bu noktada bölgeye göç edenlerin "mülteci" olarak tanımlanmasının pek doğru olmadığını da belirtmek gerekmektedir; çünkü söz konusu insanların büyük bölümü, 19. yüzyılın ikinci yarısında, Kafkas Savaşı sonucunda Rusya tarafından Osmanlı Devleti'ne sürgün edilen Çerkeslerin torunlarıdır.

Toprak ve Tarım Arazileri Meselesi

Kabardey-Balkar toplumunun en önemli iç sorunlarının başında, son 20 yılda yaşanan etno-politik problemlerin de ana unsurlarından biri olan toprak sorunu gelmektedir. Bu sorunun iki bileşeni vardır: İlki, Kabardeyler ve Balkarlar arasındaki toprak sorunu; ikincisi ise Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bir türlü hayata geçirilemeyen tarım arazisi reformudur. İlk olarak 1990'ların başında ortaya çıkan bu sorunun temelinde, 1944'te sürgüne gönderilen Balkar halkının "haklarının iadesi" talebi yatmaktadır.⁷⁷ Dolayısıyla 2000'lerin başına kadar geçen süreçte ağırlıklı olarak politik bir söylem üzerine inşa edilen toprak sorununun ekonomik yönü gölge-

de kalmıştır. Ancak 2005'te Kabardey-Balkar'da yerleşim yerlerinin statülerini ve sınırlarını yeniden düzenleyen bir yasanın kabul edilmesiyle Kabardey ve Balkarlar arasındaki gerilimi yükselten tartışmalar da başlamıştır. Tartışmaların temelinde, söz konusu yasaya göre nüfusu ağırlıklı olarak Balkarlardan oluşan yerleşim yerlerine bitişik toprakların büyük kısmının mülkiyetinin cumhuriyete (federe birim) devredilmesi bulunmaktadır; yani bir tür kamulaştırma yapılmış olmasıdır. Bu yeni düzenleme sonucu federe yönetimin eline geçen toprağın kendilerinin ikaamet ettiği bölgelerdeki yerel yönetimlere bağlı olması gerektiğini savunan Balkarlar ise, geniş çaplı protesto eylemleri başlatmıştır. Bahis konusu eylemlere yalnızca Balkar aktivistleri değil, aynı zamanda kırsal bölgelerdeki nüfus da yoğun katılım sağlamıştır. Böylece, Balkar halkının ekonomik çıkarları ve aktivistlerin yıllardır dilendirdiği etnopolitik talepler, "toprak sorunu" etrafında iç içe geçmeye başlamıştır.

Toprak sorununda üçüncü aşama, Kabardey-Balkar yönetiminin 2010 sonrasında yeni toprak reformunu başlatmasıyla ortaya çıkmıştır. Tarım arazilerinin tüzel kişilere kiralanmasını öngören bu yeni reform, halkın toprak sahibi olmasının önünde büyük bir engel teşkil etmeye başlamıştır. Bu ise, Kabardey-Balkar'da toprak mülkiyeti tartışmalarını gündemin ana maddesi hâline getirmiştir. Dolayısıyla bu coğrafyada Kabardey ve Balkar halkları arasındaki toprak ve tarım arazi-si sorunları iç içe geçmiş bir meseledir.

Bölge uzmanları, Kabardey-Balkar Cumhuriyeti'nin Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Rusya genelinde başlatılan toprak reformlarının hayata geçirilmediği tek bölge olduğunu belirtmektedir.⁷⁸ Sovyetler zamanında tamamen devletin elinde olan tarım arazilerinin özel mülkiyete geçirilmesi süreci, Kabardey-Balkar'da çeşitli sebeplerden ötürü henüz tamamlanamamıştır.

Rusya'da Boris Yeltsin'in iktidarda bulunduğu dönemde, tarım arazilerinin özel mülkiyete devredilmesine ilişkin bir federal yasa çıkarılmış ve bu süreçte cumhuriyette yaşayan köylülerin arsa ve mülk paylarını belirleyen belgelerin hazırlanması çok kısa sürmüştür. Ancak Kabardey-Balkar bürokrasisi, bölgede toprağın kısıtlı olması sebebiyle tarım arazilerinin özel mülkiyete devredilmesinin büyük sorunlara yol açacağını öne sürerek o dönemde cumhurbaşkanı olan Valeriy Kokov'u radikal bir adım atmaktan vazgeçirmiştir. Gerçekte ise; *kolhozların* (kolektif çiftlik) yöneticileri, Sovyetlerin dağılmasıyla birlikte kontrolsüz kalan ve aynı zamanda çok büyük bir gelir kaynağı olan toprağı özel mülkiyete transfer etmek istememiştir. Bu geçiş dönemi, Kabardey-Balkar'da tarım arazilerinin yerel yönetimlere devredilmesini öngören yasanın kabul edildiği 1996 yılına kadar sürmüştür.

Bu düzenlemelerle (ekilebilir arazilerin kiraya verilmesiyle) zor bir süreçten geçen yerel yönetimlerin bütçelerine katkı sağlanması amaçlanmış; ancak hem bu amaca ulaşamamış ve yerel yönetimlerin finans sorunları daha da büyü-

müş hem de bu durum sadece yerel idarelerdeki yöneticilerin kişisel refahını arttırmaya katkıda bulunmuştur.

2005'in sonunda Kabardey-Balkar'da iktidara gelen Arsen Kanokov'un ilk vaadi; kısa süre içinde tarım arazisi sektöründe pazar ekonomisine geçileceği olmuştur. Bir iş adamı olan Kanokov, bu önlemler olmadan tarım sektöründe gerçek bir gelişmenin sağlanamayacağını farkında olsa da hem reform destekçilerinin hem de ateşli muhaliflerin baskıları sebebiyle yönetime geldikten sonra uzun süre bu konuda herhangi bir girişimde bulunamamıştır. Hasılı, deneyimli bir finansçı olan Kanokov, toprak reformunun hayata geçirilmesinin şart olduğunu bilmesine rağmen deneyimsiz bir siyasetçi olmasına bağlı olarak, reform karşıtlarının baskısından kurtulamamıştır. Bunun sonucunda da toprak reformunda, uzun bir belirsizlik süreci yaşanmıştır.

Sonunda, söz konusu anlaşmazlığa bir çözüm bulmak için kurulan komisyonun tarım arazilerinin kooperatiflere (anonim şirketler) devredilmesi teklifi doğrultusunda, Kabardey-Balkar Parlamentosu toprak reformunu uygulamaya koymuştur. Bugün gelinen noktada, tarım arazileri açık artırma yoluyla 49 yıllığına kooperatiflere devredilmektedir. Tarım arazilerini işletme hakkının zenginlere verilmesine yol açan bu durum, sıradan vatandaşlar için çok büyük bir engel teşkil etmektedir.

Özetle, Kabardey-Balkar'da toprak sorununun iki boyutu vardır: İlki, 1944'te yaşanan sür-

gün sonrası haklarının iade edilmediğine inanan Balkar halkının politik talepleri; ikincisi ise tarım arazileri mülkiyetine ilişkin tartışmalardır. Sonuncusunun altında yatan neden, Sovyetler Birliği'nin tarih sahnesinden silinmesinin ardından pazar ekonomisine geçen ve bu amaçla önemli reformlar gerçekleştiren Rusya'da tarım arazilerinin mülkiyetinin vatandaşları arasında paylaştırılmasına karşın Kabardey-Balkar yönetiminin bu uygulamaya geçmemiş olmamasıdır.

Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti

Kuzey Kafkasya Federal Bölgesi'nin bir parçası olan Karaçay-Çerkes Cumhuriyeti (Karaçay-Çerkesya), 14.000 kilometrekarelik yüz ölçümü ve 465.000'lik nüfusu ile görece küçük cumhuriyetlerden biridir. Cumhuriyet nüfusunun %57'si kırsal bölgelerde, %43'ü de kentlerde yaşamaktadır.⁷⁹ Karaçay-Çerkesya, ekonomik olarak Rusya'da en alt sıralarda yer alan bölgelerden biridir. Bu bağlamda kişi başına düşen ortalama gelire göre Karaçay-Çerkesya, Rusya'daki toplam 85 federe birim arasında 82. sırada bulunmaktadır.⁸⁰ Nüfusunun %25'i yoksulluk sınırı altında olan cumhuriyetteki işsizlik oranı ise %16'dır. Karaçay-Çerkesya, işsizlik oranına göre Rusya'daki federe birimler arasında 83. sırada yer almaktadır.⁸¹

Karaçay-Çerkesya'da hayvancılık (koyun ve sığır) ve tarım, ekonominin ana öğelerini oluşturmaktadır ve bu sektörlerin bölgesel GSYİH'deki payı %23'tür. Bununla birlikte GSYİH'nin önemli

bir kısmı sırasıyla imalat sanayi (%21), toptan ve perakende ticaret (%15) ve inşaat (%5) sektörlerinden sağlanmaktadır.⁸²

Kuzey Kafkasya'daki diğer cumhuriyetler gibi Karaçay-Çerkesya da çok etnikli bir yapıya sahiptir. Cumhuriyette 80'den fazla etnik grup yaşamaktadır. Yaklaşık rakamlar olmakla birlikte, nüfusun %40'ı Karaçay, %30'u Rus, %11'i Çerkes, %7'si Abaza (Abazin) ve %3'ü Nogaylardan oluşmaktadır. Bunların dışında bölgede yaşayan diğer halkların oranları %1'e dahi ulaşmamaktadır. Bu yönüyle Karaçay-Çerkesya'daki etnik problemler, akraba halkların yaşaması ve benzer siyasi süreçler nedeniyle Kabardey-Balkar bölgesinde yaşanan sorunlara çok benzemektedir.

Sovyet sonrası dönemde Karaçay-Çerkesya'da kendini belli etmeye başlayan etnik problemler, politik ve ekonomik süreçlere yön veren bir olgu olarak "etnik seferberlik" şeklinde tanımlanabilir.⁸³ Faaliyetlerini, temsil ettikleri etnik grupların ulusal çıkarları için mücadele olarak tanımlayan siyasi ve toplumsal aktörler, söz konusu etnik gruplar için acil olarak çözülmesi gereken sorunların bir listesini çıkartarak çözüm taleplerini dillendirmektedir. Oldukça uzun olan listenin özeti şöyledir: ulusal dillerin canlandırılması, manevi yenilenme, bu coğrafyada yaşayan halklar için önemli olan tarihî olayların (Kafkas Savaşı, sürgünler vb.) yeniden değerlendirilmesi ve "Çerkes sorunu" gibi meselelere çözüm bulunması vb.

Ancak bahis konusu sorunların en öne çıkanı, diğer cumhuriyetlerin de ortak sorunu olan "etnik

grupların yönetimde temsil edilme" sorunudur. Cumhuriyet yönetimindeki üst düzey makamların dağılımında "milliyet" faktörünün dikkate alınması, Sovyet döneminden kalan bir uygulamadır. Bununla birlikte 1990'lı yıllardan itibaren yaşanan siyasi dönüşümler daha önceki mevcut sistemi tamamen ortadan kaldırmıştır.⁸⁴ Ayrıca hem birçok etnik grubun küçük bir coğrafyada yaşıyor olması hem de hangi etnik grupların cumhuriyet yönetiminde temsil edilmesi gerektiği meselesi, Karaçay-Çerkesya'da en çok tartışılan konular hâline gelmiştir.

Pek çok siyasi krize sebep olan bu durumun en çarpıcı örneği, Sovyet sonrası dönemde yapılan ilk seçimler sırasında (1999) cumhurbaşkanlığı görevi için Karaçay ve Çerkes seçkinleri arasında ortaya çıkan ve uzun süre devam eden bir siyasi krize yol açan mücadeledir. Bu mücadelenin en önemli sonucu, Karaçay-Çerkesya üst düzey yönetiminde zımnî bir "kota" sisteminin ortaya çıkması olmuştur. Bu kota uygulamasına göre, cumhurbaşkanı etnik Karaçay, başbakan Çerkes, halk meclisi (parlamento) başkanı ise Rus olmalıdır. Böylece, Karaçay-Çerkesya'da "cumhuriyeti oluşturan beş unsur arasında siyasi dengeyi sağlayan gayriresmî bir etnik temsil sistemine" dayalı bir yönetim modeli oluşturulmuştur.⁸⁵

2008 ve 2018 yıllarında söz konusu sistemde yaşanan sapmalar, Karaçay-Çerkesya toplumunda çok büyük tartışmalara yol açmıştır. 2008'de, "Çerkeslere ait" kabul edilen başbakanlık görevine etnik bir Rus'un atanmasıyla birlikte, cumhuriyette siyasi bir kriz patlak vermiştir. Esas olarak bu kriz,

cumhurbaşkanı olan Boris Ebzeyev'in daha sonra (2011) verdiği istifasının temel nedeni olmuştur. Ebzeyev'in halefi olan Raşid Temrezov "hükümet kontrolünü bir anlamda Çerkeslere iade etmiş olsa da"⁸⁶ 2018 baharında aldığı başka bir kararla yeni tartışmalara sebep olmuştur. Temrezov'un uzun yıllar boyunca Karaçayların kontrolündeki cumhurbaşkanlığı idaresinin başına etnik bir Abaza'yı ataması, Karaçay ulusal hareketi liderleri tarafından etnik kota sisteminin ağır ihlali olarak değerlendirilmiştir.⁸⁷ Bu bağlamda Karaçay Halk Kongresi, düzenlediği olağanüstü toplantıda Temrezov'a güvensizlik oyu vermiş ve görevine son verilmesi talebiyle Rusya Devlet Başkanı'na bir mektup göndermiştir; ancak Kremlin, o tarihten bu yana Karaçay-Çerkesya'daki siyasi krize doğrudan müdahale etmeme eğilimini korumaktadır. Günümüzde, yönetimde etnik dengenin sağlanması sorunu sıcaklığını korumakta ve cumhuriyet sınırları içinde yaşayan halklar arasında ciddi bir gerilim potansiyeli olmayı sürdürmektedir.

Karaçay-Çerkesya toplumu için önemli olan meselelerden bir diğeri, sürgün edilen halkların haklarının iade edilmesi konusudur. Sovyet döneminde bu bölgeden sürgün edilenler Karaçaylardır. Sovyet sonrası dönemde, söz konusu halklara hak ve itibarlarının iade edilmesi, devlet politikasının en önemli amaçlarından biri olmuştur. Bu sürecin temelleri, bilindiği gibi, Sovyet devleti tarafından bu halklara verilen zararı telafi etmek üzere tasarlanan; siyasi, ekonomik ve sosyokültürel alanlarda çok çeşitli hakları öngören 26 Nisan 1991 tarihli "Sürgün Edilen Halkların Rehabilitasyonu Üzeri-

ne Kanunu" (RSFSC) ile belirlenmiştir. Ancak asıl zorluk, "sınırları değişmeden önce var olan toprak bütünlüğünün geri kazandırılması ve önceden var olan cumhuriyetlerin geri kurulması ve devletin neden olduğu zararın tazmin edilmesi" gibi unsurları içeren yasanın 3. maddesinin uygulanmasında yaşanmaktadır.⁸⁸

Söz konusu kanunda yer alan konular, bir taraftan demokrasi ruhu ve sosyal adalet fikrini savunurken diğer taraftan da ileride büyük krizlere neden olabilecek bir potansiyeli barındırmaktadır. Uzmanlara göre, sürgün edilen halkların haklarının iade edilmesi ile ilgili kanundaki hükümler, "sürgün edilen halklar sınır dışı edildikten sonra bölgede meydana gelen idari değişiklikler hesaba katılmadan düzenlediğinden" pratikte uygulanmamıştır.⁸⁹ Bu bağlamda, toprak sorununun bu yasada öngörüldüğü şekilde çözülmesi, her şeyden önce Kuzey Kafkasya'daki tüm federe birimlerin sınırlarının yeniden çizilmesini gerektirmektedir. Bu uygulama da kaçınılmaz olarak söz konusu coğrafyadaki halklar arasında toprak anlaşmazlıklarının ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Yasanın hemen her etnik grubun kendi kaderini tayin etme hakkını ilan ettiği ve sayısız etnik hareketin ortaya çıktığı bir ortamda kabul edilmiş olduğu gerçeği göz önüne alındığında, yasada öngörülen sınır değişikliklerinin hayata geçirilmesinin bölgedeki sosyopolitik durumu ağırlaştırması kaçınılmazdır.⁹⁰

1991-1992'de, söz konusu yasanın 3. maddesini hayata geçirme çalışmaları sonucunda, Rusya Federasyonu içindeki çok etnikli yapıya sahip özerk

cumhuriyetler daha küçük birimlere parçalanma eşiğine gelmiştir. Yaşanan bu gelişmeler sonucunda, 1991'de Karaçay-Çerkesya Cumhuriyeti parçalanarak yerine beş cumhuriyetin (Karaçay, Çerkes, Abaza, Batalpaşın ve Zelençuk-Urup cumhuriyetleri) kurulduğu ilan edilmiş; ancak bu proje pratikte uygulanamamıştır. Toprak anlaşmazlıklarının artması üzerine bu "toprak rehabilitasyonu" uygulamasına bir devlet moratoryumu ile son verilmiştir.⁹¹ Cumhuriyeti bölme fikrinin pratikte mümkün olmadığına anlaşılması ve geçici de olsa rafa kaldırılması, bir tarafta bölgenin toprak bütünlüğünü sağlarken diğer tarafta sürgün edilen halkların rehabilitasyonunun yarım kalmasından dolayı toplumsal memnuniyetsizliğe yol açmıştır. Dolayısıyla Kuzey Kafkasya'daki diğer cumhuriyetlerle kıyaslandığında Karaçay-Çerkesya daha istikrarlı görünse de etnik yapısı çok daha hassas bir zemin üzerine kuruludur.

Karaçay-Çerkesya Özerk Cumhuriyeti'ndeki bir diğer mesele de yerel yönetim reformunun uygulanması konusudur. Aslında Rusya yönetiminin büyük önem verdiği bu reform paketi, Karaçay-Çerkesya'da küçük bir arazi meselesine takılıp kalmıştır. Şöyle ki, 2000'lerin başında "Yerel Yönetim Reformu Hakkında" başlıklı Federal Yasa'nın uygulamaya konulmasıyla Abaza köyü olan Kubina ile Ust-Cegutin bölgesi arasındaki sınırların belirlenmesi gerekmiştir. Tartışmanın merkezinde ise Yujniy sera kompleksinin nereye dâhil edileceği sorunu vardır. Sonuç olarak söz konusu tesisin toprakları Kubina köyünün sınırlarına dâhil edilmemiş ve köy, tesisin vergi gelirlerinden mahrum

kalmıştır. İlk başta bu tür ekonomik argümanlarla başlayan tartışma, Abazaların “etnik sınırları”nın neresi olduğu yönündeki daha önemli meselelerle birleşince hızla etnopolitik bir gerilime dönüşmüştür. Anlaşmazlık, 2005 yılında Karaçay-Çerkesya’nın idari yapısında küçük bir değişiklikle çözülebilmiştir. Buna göre, Karaçay-Çerkesya haritasında Abazin adıyla yeni bir ilçe ortaya çıkmıştır. Bu çözüm, kendi “ulusal” bölgelerini kurmak isteyen Nogaylar tarafından da kabul görmüş ve 2006 yılı sonunda yapılan referandumda Nogay kırsal yerleşimlerdeki seçmenlerin %90’ından fazlasının evet oyu verdiği seçimler sonucu, Karaçay-Çerkesya Halk Meclisi’nin aldığı kararla Nogay ilçesi kurulmuştur.⁹²

Sonuç olarak, yukarıda ele alınan toplumsal ve siyasi sorunlar günümüzde de Karaçay-Çerkes toplumunun gündemini meşgul etmektedir. Ayrıca söz konusu sorunları çözme amaçlı yapılan girişimlerin çoğu zaman bölgedeki sosyopolitik ortamı ve halklar arasındaki ilişkileri olumsuz etkilediği de belirtilmelidir. Örneğin, yerli halkların yönetimde temsili sorununu çözme amaçlı atılan adımlar, katı bir “kota” sisteminin ortaya çıkmasına ve belli başlı etnik grupların bir dizi önemli bürokratik görevde tekelleşmesine yol açmıştır. Aynı şekilde, sürgün edilen halkların haklarının iadesinde karşılaşılan sorunlar, özellikle toprak meselesi, cumhuriyeti bölünme eşiğine getirmiştir. Bölgesel bölünmenin önü her ne kadar devlet tarafından kapatılmış olsa da rehabilitasyon sürecinin tamamlanmamış olması, insanlardaki tepkiyi kalıcı bir öfkeye dönüştürmüş durumdadır.

Adıge Cumhuriyeti

Adıge Cumhuriyeti (Adıgey) Kafkasya'nın batısındadır. Rusya Federasyonu'nun Güney Federal Bölgesi'nde yer alan cumhuriyet, Krasnodar Krayı toprakları ile çevrilidir. Başkenti Maykop şehri olan Adıge'nin yüz ölçümü 7.800 kilometrekare, nüfusu ise 455.000'dir; nüfusunun %53'ü kırsal kesimde, %47'si ise şehirlerde ikamet etmektedir.⁹³ İşsizlik oranı %8 olan Adıge, Rusya'daki federe birimler arasında 71. sırada bulunmaktadır.⁹⁴ Kişi başına düşen ortalama gelire göre 36. sırada yer alan cumhuriyetin nüfusunun %13'ü yoksulluk sınırı altında yaşamaktadır.⁹⁵

Günümüz Rusya'sında tamamen başka bir federe birimin toprakları ile çevrili tek cumhuriyet olan Adıge, özerk cumhuriyet olarak 1991'de resmen ayrılmadan önce Krasnodar Krayı'nda özerk bir bölgeydi.

1930'larda, özerk bölge (oblast) henüz yeni kurulduğunda, nüfusunun çoğunluğu Çerkeslerden (Adıge) oluşan bu cumhuriyette yaşayanlar genel olarak 19. yüzyılda, Kafkas Savaşı sonunda, Çarlık rejimi tarafından dağlık bölgelerden çıkarılarak buraya yerleştirilmiştir. Bazıları ise, 1960'larda Krasnodar Barajı'nın kurulması sonucu yaklaşık 20 Adıge köyünün sular altında kalmasıyla ikinci defa göç etmek zorunda kalmıştır. Günümüzde barajın kıyısında bulunan söz konu köylerin girişinde, iki zorunlu göçün tarihlerinin yazıldığı hatıra tabelalar yer almaktadır.

İdari bölünme sorunu, Sovyet döneminin başlarında, esas olarak Lenin'in tezi olan "Sınırlar mese-

lesi 10. sıradaki meseledir." söylemine göre şekillenmiştir.⁹⁶ Dolayısıyla 1962'de ağırlıklı olarak Rus nüfusun yaşadığı Maykop ve Giagan bölgeleri Adıge Özerk Oblastı'na dâhil edildiğinde, bu kararı alanlar, bu durumun 1990 ve 2000'lerde ne kadar büyük siyasi etkileri olacağını muhtemelen tahmin edememiştir. Bu kararın en önemli sonucu, bölgede her zaman çoğunlukta olan Çerkes halkın bir anda Rus nüfus karşısında azınlık konumuna düşmesidir. Sovyetler Birliği yönetiminin ulusal bölgelere Rusları yerleştirme politikası, Adıge'nin demografik yapısını tamamen değiştirmiştir. Örneğin, 1930'larda Çerkesler bölge nüfusunun yaklaşık %50'sini, Ruslar ise %25'ini oluştururken, Sovyetlerin son döneminde (1980'ler) durum tersine dönmüş ve nüfusun sadece %20'sini Çerkesler, %70'ini ise Ruslar oluşturmuştur.⁹⁷ Günümüzde de Adıge nüfusunun %61'i Rus, %25'i Çerkes'tir.⁹⁸

Dağlık güney bölümü dışında, toprağının tamamına yakını tarıma elverişli olan Adıge'nin eşsiz doğası, bölgeyi bir turizm merkezi hâline getirme potansiyeline de sahiptir. Sanayi ise ağırlıklı olarak Rusların yaşadığı 150.000 nüfuslu Maykop şehri ve Adıge'nin batısındaki Krasnodar Krayı sınırına yakın ve nüfusun çoğunluğunu Çerkeslerin oluşturduğu bölgelerde yoğunlaşmaktadır.

Sovyet sonrası dönemde Rusya'ya bağlı özerk cumhuriyetlerin hepsinde yaşanan siyasi gelişmelerin ortak bir noktası vardır. Buna göre; Sovyetler Birliği'nin son yıllarında söz konusu federe birimleri yöneten bürokratlar, parti ideolojisi yerine etnik ideolojiyi meşrulaştırarak kendi konumlarını koru-

maya çalışmıştır; ancak 1990'lı yıllarda Adige yönetimi bu politikayı daha dikkatli yürütmüştür. Bu bağlamda, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından önce Adige'de güç kazanan Cumhurbaşkanı Aslan Karimov, her ne kadar "Çerkes sorununa" önem vermişse de bölgede takip edilen etnik temelli politikayla ilgili açıklamalarında her zaman halklar arasındaki eşitlik teziyle sınırlı kalmayı tercih etmiştir.

Bununla birlikte 1990'lar Adige'sinde yaşanan ulusal canlanma çok seçicidir. Karimov yönetimi bir taraftan uluslararası Çerkes STK'ların liderleriyle düzenli olarak bir araya gelirken, diğer taraftan Çerkes diasporasının önemli temsilcilerinden neredeyse hiç kimsenin Adige'ye girmesine izin vermemiştir.

Kafkas Savaşı'ndan sonra Çerkes nüfusunun dörtte üçü Kuzey Kafkasya'dan Osmanlı Devleti'ne sürgün edilmiştir. Bunun bir sonucu olarak Türkiye ve bazı Arap ülkelerinde güçlü bir Çerkes diasporası ortaya çıkmıştır. Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonraki ilk yıllarda, diasporadaki birçok iş adamı tarihî vatanlarıyla iş birliği yapmanın yollarını aramaya başlamış ancak onların bu çabaları karşılık bulmamış ve sadece birkaç küçük işletmenin açılmasıyla sınırlı kalmıştır. Bunun en büyük nedeni ise, Sovyetlerden kalma yerel elit sınıfın güçlü biçimde varlığını devam ettiriyor olması ve sonradan gelen Çerkesleri kendine rakip görmesidir.

1999'da savaş yaşayan Kosova'dan yüzlerce Çerkes ailesinin Adige'ye yeniden yerleşmesi gibi sembolik gelişmeler de genel tabloyu değiştirmemiştir. Bu bağlamda, yaklaşık bir buçuk asırdır vatan hasreti ile yaşayan Çerkes diasporası tarafından bü-

yük sevinçle karşılanan 1990'lardaki tarihî vatana geri dönüş, üzerinden 10 yıldan daha az bir zaman geçtikten sonra birçok soruna yol açmıştır. En büyük engel ise, Adıge'de iktidarda bulunan Sovyetlerden kalma yönetici sınıftır.

Karimov iktidarı 2000'lerin başına kadar istikrarlı bir şekilde sürmüştür. O dönemde Adıge'de halk arasında "Eskiden komünizmi inşa ediyorduk, şimdi ise koşhablizmi" deyişi yaygınlaşmıştır (Karimov, Adıge'nin Koşhabl bölgesindendi). Boris Yeltsin'in istifasından sonra Rusya genelinde meydana gelen değişimler, başlangıçta Adıge yönetimini pek fazla etkilememiştir. En büyük yenilik, bölgesel mevzuatı federal yasalara uyumlu hâle getirme kampanyası kapsamında, Adıge'de geçerli olan çift meclisli parlamento ve cumhurbaşkanı adaylarının her iki resmî dili (Rusça ve Adıgece) bilme zorunluluğunu öngören tartışmalı yerel yasaların yürürlükten kaldırılması olmuştur. Ancak söz konusu yenilikler genel anlamda Adıge yönetimindeki elit sınıfın konumunu fazla etkilememiştir. Çünkü Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte ülkenin karşı karşıya kaldığı siyasi ve ekonomik krizi atlatmaya çalışan ve aynı zamanda Çeçenistan'daki savaşla meşgul olan federal merkez (Moskova), Kuzey Kafkasya'nın diğer bölgelerinde çatışmalara sebep olabilecek her türlü uygulamadan uzak durmaya çalışmıştır.

Bununla birlikte, 2000'lerin başı Adıge siyasetinde önemli değişikliklerin yaşandığı bir dönem olmuştur. 2002'deki cumhurbaşkanlığı seçimlerinde, Adıge kökenli olup Sibirya'da büyük bir altın madeni işletmesinin sahibi olan Hazret Sovmen, beklenmedik

bir şekilde cumhurbaşkanlığına adaylığını koyuştır. Sovmen'in Sovyetlerden kalma Adige yönetiminin güvenini kazanması ise, birçok nedenden dolayı neredeyse imkânsızdı. Birincisi, Sovmen'in biyografisi mevcut bürokrat sınıfından çok farklıydı. Zira o, kariyerini Komünist Parti'de değil, Sibiry'a'nın altın madenlerinde yapmıştı. Sovmen'i "yabancı" kılan ikinci neden ise etnik aidiyeti ile ilgiliydi. Sovmen, Çerkes alt etnik gruplarından biri olmasına rağmen, Adige'deki nüfusun çok küçük bir bölümünü oluşturan Şapsuglardan idi. Bütün bunlara rağmen, Ocak 2002'de yapılan seçimde Sovmen oyların %69'unu alarak Adige'nin yeni cumhurbaşkanı olmayı başarmıştır. İlk turda mevcut cumhurbaşkanı Karimov da dâhil olmak üzere tüm rakiplerini kolayca geçmesi, aslında halkın Sovyetlerden miras kalan elit sınıftan ne kadar yorulduğunun ve değişim arayışında olduğunun en açık göstergesidir.

Bu noktada belirtilmesi gereken bir diğer husus, birçok bölge uzmanının Adige siyasi hayatındaki bu değişikliklerin Moskova'nın isteği dışında ortaya çıktığı tezlerine rağmen, Kremlin'in Adige gibi çok hassas dengelerin geçerli olduğu bir federe biriminde yaşanan yönetim değişikliğini dikkate almayacağına düşünülemez olduğu gerçeğidir. Ayrıca söz konusu değişimin o dönemde (Putin yönetiminin ilk yılları) Rusya genelinde yaşanan gelişmeler çerçevesinde okuması gerektiği de unutulmamalıdır.

Adige halkının Sovmen'den iki beklentisi vardı: İlki, cumhuriyete gelen sıcak paranın artması; ikincisi ise iş dünyasında yer alan ancak siyasi

pozisyonlarını şahsi servetlerini arttıracak bir yer olarak görmeyen yetkin bir yönetici sınıfın oluşturulması. Birinci beklentiyi kolaylıkla yerine getiren Sovmen, ikincisi konusunda büyük engellerle karşılaşmıştır. Sovmen göreve gelir gelmez ilk işi, Sibirya'daki meslektaşlarından ve hâlihazırda Adıge'de bulunan ve önceki hükümetle anlaşamayan birkaç Çerkes iş adamından oluşan bir ekip kurmak olmuştur. Fakat çok kısa bir süre sonra, 2006'daki istifasına kadar, kendi ekibi içindeki çatışmalarla mücadele etmek zorunda kalmıştır.

İktidarının son yıllarında Sovmen'in karşılaştığı en büyük sorun, Adıge'deki etnik gruplar arasında artmaya başlayan gerginliktir. Bunun arkasında yatan asıl neden ise, o günlerde cumhuriyetin gündemine gelen Adıge'nin Krasnodar Krayı ile birleştirilmesi fikridir. Bu tartışma, bir buçuk asırdır kendi kimliğini korumaya çalışan Çerkes halk arasında büyük tepki uyandırmıştır. Açılan protesto bayrağı altında; Çerkes aktivistler, sanatçılar ve siyasetçilerden oluşan çeşitli gruplar bir araya gelmiştir. Çerkes toplumunda başlayan bu hareketlilik karşısında, Adıge Slavları Birliği çatısı altında toplanan Rus STK'ları, Sovmen'i istifaya çağırılmış ve Krasnodar Krayı ile birleşme fikrini desteklemişlerdir.

Bölgedeki iki halkı karşı karşıya getiren bu tartışmalardan kârlı çıkan taraf yine de Sovmen olmuştur; çünkü böylece, federal yetkililerle ve cumhuriyetteki bazı milletvekilleriyle ilişkilerinin bozulduğu bir dönemde, Çerkes halkının desteğini arkasına almıştır. Öte yandan cumhuriyette ortaya

çıkan toplumsal gerginlikler, Kremlin'in Sovmen'e olan güvenini tamamen sarsmıştır.

Adıge'yi Krasnodar Krayı ile birleştirme fikrinin bölgede daha önce görülmeıyen bir gerginliğe yol açması üzerine, Moskova bu fikri savunmaktan vazgeçmiş, ancak Sovmen üzerindeki baskısını arttırarak 2006'da istifa etmesini sağlamıştır.⁹⁹ Sovmen'in istifasının ardından federal merkez Adıge'nin yeni cumhurbaşkanı olarak Aslan Thakuşinov'u atamıştır. Kısa süre sonra da eski yönetimden kalan ve aynı zamanda yeni cumhurbaşkanının muhalifi olarak bilinen bürokratlar görevlerinden ayrılmaya başlamıştır. Thakuşinov'un iktidara gelmesiyle birlikte, Sovyet döneminde Komünist Parti'de görev alanlar da dâhil olmak üzere, 1990'lar boyunca Karimov'un ekibinde yer alan kişiler siyasete geri dönmüştür. Sonuç olarak, Sovmen döneminde yavaş yavaş hissedilen demokratik yaklaşımdan hiç iz kalmamıştır.¹⁰⁰

Thakuşinov iktidarda bulunduğu sürece, bölgedeki halklar arasında gerginliğe neden olacak her türlü uygulamadan uzak durmaya çalışmıştır. Buna paralel olarak, etnik konusunun bölge siyaseti üzerindeki etkisi de giderek zayıflamaya başlamıştır. 2016'da Thakuşinov'un istifası yaklaşırken, daha önce başbakanlık ve parlamento başkanlığı görevlerinde bulunan ve aynı zamanda Thakuşinov'un akrabası olan Murat Kumpilov'un federal merkez tarafından Adıge Cumhurbaşkanlığı görevine getirileceğine ilişkin haberler yayılmıştır. Bunun üzerine muhalefet, bazı yerel Çerkes STK'ları harekete geçirerek Kumpilov'un iktidara gelmesini engelle-

me girişimlerinde bulunmuş ancak bunda başarılı olamamıştır. Kumpilov Ocak 2017'de Adıge'nin yeni cumhurbaşkanı olarak atanmıştır.

Tüm siyasi değişimlere rağmen sosyoekonomik açıdan bölünme süreci devam eden Adıge, birbirine çok az benzeyen ve aralarında çok az temasın olduğu iki bölgeden oluşmaktadır. Bu yerler; tarım alanları ve Krasnodar şehri yakınındaki bölgedir. Başkent Maykop'un nüfusu son 10 yıldır sürekli azalırken Adıge sınırları içinde yer almakla birlikte Krasnodar yakınında bulunan bölgenin nüfusu ise artmaktadır. Bu durumun bir sonucu olarak da Maykop yavaş yavaş memurların kenti hâline gelmeye başlamıştır.

Bu noktada, Adıge'de devam eden taşralaşma sürecinin federal merkezin uyguladığı politikanın bir sonucu olarak ortaya çıktığı da belirtilmelidir. Adıge'yi Krasnodar Krayı'na bağlama planını sürekli canlı tutan Kremlin, bölgenin ekonomik anlamda gelişmesini desteklemeyerek, çok daha gelişmiş durumdaki Krasnodar Krayı'na bağlanmasını sağlamaya çalışmaktadır.

Sonuç

Kuzey Kafkasya'da bulunan cumhuriyetlerin tümü, Rusya Federasyonu'nun bir parçası olarak bu ülkenin iç ve dış politik gündeminden etkilenmektedir. Buna karşın bu küçük cumhuriyetlerin kendi iç siyasi, ekonomik ve toplumsal büyük dönüşümleri de bir şekilde devam etmektedir. Kuzey Kafkasya cumhuriyetlerinin bir kısmında nüfusun büyük bölümü Müslüman olduğundan bu cum-

huriyetler İslam dünyasının da doğal birer parçası durumundadır; bunlar dışındaki bazı cumhuriyetlerde de azımsanmayacak oranda Müslüman yaşamaktadır.

Günümüzde Kuzey Kafkasya cumhuriyetlerindeki en önemli ortak sorun, yerli ulusal yönetici kadroların oluşturulmasında yaşanan zorluktur. Kuzey Kafkasya'ya bölge dışından etnik bir Rus yöneticinin atanması, bir yandan bu kişinin bölgedeki çıkar gruplarının etkisi altında kalmaması bakımından olumlu sonuçlar verirken, diğer yandan bu kişi, bölgedeki toplum için politik olarak yerli yöneticiden daha az kabul gördüğünden bazı olumsuzluklara yol açmaktadır.

Putin yönetiminin özerk cumhuriyetlerde yerli yönetici sınıfı ortaya çıkarma konusunda, Yeltsin yönetiminden farklı olarak, daha müdahaleci bir yöntem izlediğine kuşku yoktur. Bu dönemde, merkezden atanmış yöneticileri üç sınıfta değerlendirmek mümkündür: Birincisi, yönettiği cumhuriyetteki baskın etnik grubun temsilcisi olup aynı zamanda ordu veya kolluk kuvvetlerinde kariyer sahibi olanlar; ikincisi, modernleşmeci ekonomik kariyere sahip olup kalkınma konularına ağırlık verenler; üçüncüsü de bir şekilde "hanedanlık" diyebileceğimiz "güvenilir" aileler üzerinden birkaç nesildir bu federe birimlerin yönetiminde söz sahibi olanlar. İlki için en önemli örnek, eski bir FSB subayı da olan eski İnguşetya Cumhurbaşkanı Murat Zyazikov'dur; ikinci kategori için örnek, eski Kabardey-Balkarya Cumhurbaşkanı Arsen Kanokov'dur; üçüncüsü için verilebilecek örnek de Çeçenistan

cumhurbaşkanlığını yürüten Ramzan Kadirov'dur.

Moskova yönetimi, başından itibaren çok etnikli bir yapıya sahip olan Rusya'da açıktan etnik kimlik (Rus) kartını oynamanın tehlikesini fark ederek, etnik kimlik ve dili yeni devlet ideolojisinin temel taşları hâline getirmekten uzak durmaya çalışmıştır. Bu bağlamda Moskova, Kuzey Kafkasya'daki halklar da dâhil olmak üzere, ülkedeki bütün etnik grupların "Rusya vatandaşı" kimliğini kabullenmelerini sağlamaya çalışmaktadır. Ancak bu projenin başarılı olduğunu söylemek mümkün değildir. Dolayısıyla Kuzey Kafkasya'nın entegrasyon sorunu, muhtemelen uzun yıllar boyunca Moskova'nın başını ağrıtmaya devam edecektir.

Kuzey Kafkasya söz konusu olunca, en çok tartışılan konulardan biri de bölgenin Rusya'dan bağımsızlığını kazanmasının mümkün olup olmayacağı meseledir. Her ne kadar Rus toplumunun bir kısmı, "istikrarsız" Kuzey Kafkasya'nın Rusya'dan ayrılması durumunda ülkenin ağır bir yükten kurtulacağına inansa da Moskova'nın bölgeyi elinde tutmak için çok daha fazla sebebi bulunmaktadır. Çünkü Avrupa ile Asya'yı birbirine bağlayan, Hazar Denizi Havzası'ndaki enerji kaynaklarının Avrupa'ya taşınmasında bir köprü olma potansiyeli yüksek olan ve aynı zamanda Rusya için Karadeniz ve Hazar Denizi gibi sıcak denizlere açılan kapı olan bu bölgeyi kaybetmek, Moskova'nın en son isteyeceği şeydir.

Son olarak, Türkiye ile Kuzey Kafkasya cumhuriyetleri arasındaki ilişkilerin, Türkiye-Rusya ilişkilerinden bağımsız okunamayacağını da belirtmek ge-

rekmettedir. Çok önemli sosyokültürel bağları olmasına rağmen, günümüzde Türkiye ve Kuzey Kafkasya cumhuriyetlerinin siyasi ve ekonomik ilişkileri neredeyse sıfır düzeyindedir. Bunun arkasında yatan en önemli neden, Kuzey Kafkasya cumhuriyetlerinin dış politika ve dış ekonomik ilişkilerde tamamen Rusya'ya bağımlı olmalarıdır. Son dönemde Türkiye ile Rusya arasındaki iş birliği artmış olsa da bu durumun Kuzey Kafkasya'daki cumhuriyetlerle ilişkilere ilave bir katkısı olmamıştır.

Bununla birlikte, Türkiye ve Kuzey Kafkasya cumhuriyetleri arasındaki ilişkileri geliştirmek için iki taraf da çok önemli potansiyele sahiptir. Örneğin, Kuzey Kafkasya'da yaşayan Türk kökenli halklarının nüfusu yüz binlere ulaşmaktadır. Türkiye'deki Kafkas diasporasının sayısının da 2 milyon civarında olduğu belirtilmektedir. Bu bağlamda Türkiye, ülkesindeki Kafkas diasporası ile yoğun iş birliği yaparak yeni bir Kuzey Kafkasya politikası geliştirebilir.

Sonnotlar

- ¹ Kray (bölge), bir valisi ve yerel olarak seçilmiş bir meclisi bulunan federe birimdir. Rusya'nın 85 federe biriminden 9'u kray statüsü taşımaktadır. Kray kelimesi etimolojik olarak kenar veya sınır anlamına geldiğinden genellikle Rusya'nın sınır bölgelerine verilen isimdir; ancak sınır bölgesi olmayan Perm'in de kray statüsü almasıyla bu anlamı ortadan kalkmıştır.
- ² "2019 Rusya Nüfus Sayımı", Rusya Federal Devlet İstatistik Kurumu (ROSSTAT), http://www.gks.ru/free_doc/new_site/population/demo/PrPopul2019.xls, (21.11.2019).
- ³ "Rusya Federasyonu'nda istihdam ve işsizlik", ROSSTAT, https://www.gks.ru/bgd/free/BO4_03/IssWWW.exe/Stg/d04/55.htm, (29.10.2019).
- ⁴ B.S. Karamurzov ve A.H., "Borov, Severniy Kavkaz v İstoričeskom Prostranstve i Vremeni", *Caucasology*, No. 1, 2017, s. 20, https://kbsu.ru/wp-content/uploads/2017/04/borov_karamurzov_kavkazologija_2017_1.pdf, (13.11.2019).
- ⁵ A.İ. Osmanov (Der.) *İstoriya Dagestana s Drevneyşih Vremen Do Naşih Dney*, Moskova: Nauka Yayınları, 2004, Cilt 1, s. 185-186.
- ⁶ V.A. Potto, *Kavkazskaya Voyna*, Cilt 1, Satvropol: Kavkazskiy Kray, 1995, s. 14.
- ⁷ İgor Boçarnikov, "Kavkaz v İstorii Rossii. İstoki İnteresov Rossii Na Kavkaze", <https://nic-pnb.ru/articles/kavkaz-v-istorii-rossii-istoki-interesov-rossii-na-kavkaze/>, (18.11.2019).
- ⁸ Magomed Abakarov, "Hronologiya Vosstaniya 1877", <http://www.gazavat.ru/history3.php?rub=10&art=98>, (18.11.2019).
- ⁹ Komünist Parti üst yönetiminde yer alan sınıf.
- ¹⁰ Aleksandr Hinşteyn, *Yeltsin. Kreml. İstoriya Bolezi*, Moskova: Olma Media Grup, 2006, s. 218.
- ¹¹ Dağıstan Anayasası: 1 ve 8. maddeler.
- ¹² "2019 Rusya Nüfus Sayımı".
- ¹³ Ahmet Yarıllıkapov, "Sovremenniy dagestan: Aktualniye Etnopolitičeskiye i Etnokonfessionalniye Problemi", *Sotsiodinamika*, No. 3, 2012, s. 130-153.
- ¹⁴ S. Arutyunov, A. Osmanov, G. Sergeeva. *Narodı Dagestana*, Moskva: Nauka, 2002. s. 36.
- ¹⁵ R. Amburtsev ve S. Kruşçev. "Etnopolitičeskiye Problemi Sovremennoego Dagestana", *Nauka. İnovatsii, Tehnologii*, No. 4, 2017, s. 64.

- ¹⁶ Yarlıkapov, "Sovremenniy dagestan:..", s. 136.
- ¹⁷ Yarlıkapov, "Sovremenniy dagestan:..", s. 141.
- ¹⁸ Vladimir Bobrovnikov, "İslamskoye Vozrojdeniye v Dagestane: 25 Let Spustya", *İslamology*, No: 1, 2017. s. 112
- ¹⁹ Yarlıkapov, "Sovremenniy dagestan:..", s. 148.
- ²⁰ On Guarantees of the Rights of Indigenous Peoples of the Russian Federation, Federal Law No. 82-FZ of 30 April 1999, *Sobranie zakonodatelstva Rossiyskoy Federatsii*. 1999, № 18. s. 2208.
- ²¹ On the peculiarities of the application of the Federal Law "On the indigenous small-numbered peoples of the Russian Federation" in the Republic of Dagestan, The formation of the State Council of the Republic of Dagestan of 18 October 2000, № 191, *Sobranie zakonodatel'stva Respubliki Dagestan*. 2000, № 10, s. 922.
- ²² Amburtsev ve Kruşçev, "Etnopolitiçeskiye Problemlı..", s. 67.
- ²³ O Vnesenii İzmeneniya v Ukaz Prezidenta Respubliki Dagestan ot 13 Sentyabrya 2013 g. № 257, Ukaz Glavy Respubliki Dagestan ot 1 Fevralya 2016, <http://president.e-dag.ru/dokumenty?s-tart=1430>, (27.10.2019).
- ²⁴ "Reyting Regionov po Urovnyu Bezrabotitsi", *RIA Reyting*, <https://riarating.ru/infografika/20190319/630120082.html>, (18.10.2019).
- ²⁵ "Reyting Regionov po Dohodam Naseleniya-2019", *RIA Reyting*, <https://riarating.ru/infografika/20190708/630129839.html>, (18.10.2019).
- ²⁶ N. Mihalyova vd., "Dagestan", *Bolşaya Rossiyskaya Entsiklopediya*, <https://bigenc.ru/geography/text/2627225>, (17.10.2019).
- ²⁷ O Realizatsii Prioritetnykh Proektov Prezidenta Respubliki Dagestan, Ukaz Prezidenta Respubliki Dagestan ot 19 Aprelyä 2013, № 134, <http://president.e-dag.ru/dokumenty/ukazy?start=1610>, (09.10.2019).
- ²⁸ Amburtsev ve Kruşçev. "Etnopolitiçeskiye Problemlı..", s. 73.
- ²⁹ V. Belozеров, V. Chikhichin ve İ. Glushchenko. "Regional Features of Ethnic Migration in The North Caucasus", *Nauka. Innovatsii. Tekhnologii*, 2016. № 1. s. 71-92.
- ³⁰ "2019 Rusya Nüfus Sayımı".
- ³¹ Çeçenistan Anayasası 10. Madde.
- ³² Çeçenistan Anayasası 4 ve 5. maddeler.
- ³³ Roman Kiyaşko, "Avansoviy Prognoz" *Rossiyskaya Gazeta*, <https://rg.ru/2019/02/19/reg-skfo/chechnia-popala-v-top-regionov-po-prognoziruemomu-rostu-vrp.html>, (05.11.2019).
- ³⁴ "Reyting Regionov po Urovnyu Bezrabotitsi".

- ³⁵ "Reyting Regionov po Dohodam Naseleniya-2019".
- ³⁶ "FSB Vzrivayet Rossiya. FSB Protiv Naroda", *Novaya Gazeta*, <https://novayagazeta.ru/articles/2001/08/27/10999-fsb-vzryvaet-rossiya-fsb-protiv-naroda>, (15.11.2019).
- ³⁷ "Çeçnya Prestolov: Kto i Kak Upravlyayet Respublikoy", *BBC*, <https://www.bbc.com/russian/features-44576739>, (12.10.2019).
- ³⁸ İnguşetya Anayasası 1. Madde.
- ³⁹ B. Straşun vd., "İnguşetiya", *Bolşaya Rossiyskaya Entsiklopediya*, <https://bigenc.ru/geography/text/2007760>, (17.10.2019).
- ⁴⁰ "Reyting Regionov po Urovnyu Bezrobotitsi".
- ⁴¹ "Reyting Regionov po Dohodam Naseleniya-2019".
- ⁴² "2019 Rusya Nüfus Sayımı".
- ⁴³ İsrabil Sampiyev, "Represirovannıye Narodı: Sostoyaniye Reabilitatsii", *Kavkazskiy Ekspert*, 2006 No 4(8) s. 26.
- ⁴⁴ İsrabil Sampiyev, "Konflikt v Prigorodnom Rayone i Vladikavkaze: Suşnost, Rol Gosudarstva i Puti Razreşeniya. Kavkaz i Globalizatsiya", *Kavkaz i Globalizatsiya*, 2012, No. 3, s. 71.
- ⁴⁵ İsrabil Sampiyev (Der.), *Problemy Reabilitatsii Repressirovannıh Narodov v Sovremennoy Rossii*. Nazran: Piligrim, 2009. s. 92.
- ⁴⁶ T. Mutaliyev, H. Fargiyev ve A. Pliyev, *Ternistiy Put Naroda*, Moskva, 1992, s. 52.
- ⁴⁷ B. Kostoyev ve M. Pliyev, *Vtoroy Syezd İnguşskogo Naroda*, Grozni: Kniga Yayınları, 1989, s. 209-213.
- ⁴⁸ "Doklad o Massovıh Naruşeniyah Prav Grajdan İnguşskoy Natsionalnosti v Rossiyskoy Federatsii v 1992-1995 Godah", *Memorial*, Moskva-Nazran, 1996, s. 376-377.
- ⁴⁹ T. Muzayev, *Etniçeskiy Separatizm v Rossii*, Moskva: Pinorama, 1999, s. 100.
- ⁵⁰ İ. Kostoyev, "Eto Tragediya Bila Sprovotsirovana Umışleno", *Doş*, No. 4(12), 206, s. 20-21.
- ⁵¹ R. Albagacıyev ve A. Gazgireyeva, *Genotsid*, Nazran, 1994, s. 9.
- ⁵² "İtogi 2010: Statistika Poter Silovikov Na Severnom Kavkaze", *Memorial*, https://memohrc.org/uploads/files/465_source.pdf, (15.10.2019).
- ⁵³ Sergey Jarkov, "Proşloye i Buduşeye İnguşskoy Politiki", <https://caucasustimes.com/ru/proshloe-i-budushhee-ingushskoj-politiki/>, (15.10.2019).
- ⁵⁴ V. Tişkov, *Mejjetniçeskiye i Konfessionalniye Otnoşeniya v Severo-Kavkazskom Federalnom Okruge*, Moskva, Stavropol, Pyatı-

- gorsk, Kuzey Kafkasya Federal Üniversitesi Uluslararası ve Dinler Arası Problemleri Araştırma Merkezi, 2013, s. 72.
- ⁵⁵ Tişkov, s. 73.
- ⁵⁶ Tatyana Gantimurova, "Jiteli İngušetii Ukazali na Političeskuyu Podopleku Likvidatsiya Muftiyata", <https://www.kavkaz-uzel.eu/articles/340391/>, (13.10.2019).
- ⁵⁷ "2019 Rusya Nüfus Sayımı".
- ⁵⁸ A. Matveyeva, A. Skakova ve İ. Savina (Ed.), *Severnıy Kavkaz: Vzglyad iznutri*, Moskva: İstitut Vostokovedeniya RAN. 2012, s. 79.
- ⁵⁹ M. Petruşina vd., "Severnaya Osetiya-Alaniya", *Bolşaya Rossiyskaya Entsiklopediya*, <https://bigenc.ru/geography/text/3543577>, (20.10.2019).
- ⁶⁰ Tişkov, s. 58.
- ⁶¹ Matveyeva, Skakova ve Savina, s. 80.
- ⁶² Matveyeva, Skakova ve Savina, s. 82.
- ⁶³ Mokhmad Akhiyadov, "Rusya'nın Dil Politikası", İNSAMER, Analiz, 21.12.2018.
- ⁶⁴ Tişkov, s. 66.
- ⁶⁵ Yana Amelina, "Osetiya v Poiskah Religioznoy İdentičnosti", <https://kavkazgeoclub.ru/content/osetiya-v-poiskah-religioznoy-identichnosti>, (29.10.2019).
- ⁶⁶ Fidar Takazov, "Religioznye Predpoçteniya Molodeji RSO-A", <http://iratta.com/stati/5845-religioznye-predpoçteniya-molodezhi-rso-alaniya.html>, (12.10.2019).
- ⁶⁷ Amelina, "Osetiya v Poiskah...".
- ⁶⁸ "Muftiy Severnoy Osetii Podal v Otstavku Posle Skandalnogo İntervyu", *RIA Novosti*, <https://ria.ru/20100520/236650037.html>, (05.10.2019).
- ⁶⁹ "2019 Rusya Nüfus Sayımı".
- ⁷⁰ "Reyting Regionov po Urovnyu Bezrobotitsi".
- ⁷¹ "Reyting Regionov po Dohodam Naseleniya-2019".
- ⁷² "Ekstrimizm i Terrorizm v Molodejnoj Srede", Kabardey-Balkar Cumhuriyeti Hükümeti İnsani Araştırmalar Merkezi ve Kabardey-Balkar Bilim Merkezi, Nalçık, 2010.
- ⁷³ V. Tişkov, *Mejetniçeskiye Otnoşeniya İ Religiozaya Situatsiya V KBR*, Kabardey-Balkar Devlet Üniversitesi Uluslararası ve Dinler Arası Problemleri Araştırma Merkezi, Moskova-Nalçık, 2014, s. 5.

- ⁷⁴ İ. Kosikov, *Respubliki Severnogo Kavkaza: Etnopolitiçeskaya Situatsiya i Otnoşeniya s Federalnim Tsentrom*, Moskva: MAKS Press, 2012 s. 208-209.
- ⁷⁵ Fatima Tikayeva, "Nevzgodı i Lişeniya Ne Slomili Balkarskiy Narod", http://kavpolit.com/articles/nevzgody_i_lisheniya_ne_slomili_balkarskiy_narod-1466/, (22.10.2019).
- ⁷⁶ Tişkov, *Mejetniçeskiye i Konfessionalniye...* s. 51.
- ⁷⁷ Tişkov, *Mejetniçeskiye Otnoşeniya...*, s. 18.
- ⁷⁸ Valeriy Hairov, "Zemelny Vopros Ostayetsya Zagadkoj Kak Dlya Prezidenta Tak i Dlya Selçan", <https://caucasustimes.com/ru/zemelny-vopros-ostaetsja-zagadkoj-k/>, (08.11.2019).
- ⁷⁹ "2019 Rusya Nüfus Sayımı".
- ⁸⁰ "Reyting Regionov po Dohodam Naseleniya-2019".
- ⁸¹ "Reyting Regionov po Urovnyu Bezrobotitsi".
- ⁸² M. Petruşina vd., "Karaçayevı-Çerkesiya", *Boşaya Rossiyskaya Entsiklopediya*, <https://bigenc.ru/geography/text/2045127>, (06.11.2019).
- ⁸³ Aleksandra Takova, "Klyuçeviyeye Aspektı Osnovnih Etniçeskih Problem Dvuhsybyektnih Respublik Severnogo Kavkaza (Kabardino-Balkariya i Karaçayevı-Çerkesiya) Na Postsovetskom Etape Ravitiya", *Gramota*, 2018, No. 11(97), s. 222.
- ⁸⁴ Takova, "Klyuçeviyeye Aspektı Osnovnih...", s. 222.
- ⁸⁵ A. Adiyev ve E. Şerbina, "Dagestan i Karaçayevı-Çerkesiya: Problemi Regulirovaniya Etniçeskogo Sostava v Organah Vlasti v Polietniçnih Regionah", *Vlast*, 2017, No. 2, s. 61.
- ⁸⁶ P. Panov ve E. Filippova, "Praktika Raspredeleniya Vlastnih Pozitsiy v Rossiyskih "Natsionalnih Respublikah": Problema Mejetniçeskogo Balansa", *Vestnik Permskogo Universiteta*, 2015, No. 13, s. 41.
- ⁸⁷ Mariya Stragonova, "Natsionalny Vopros: Glavu KÇR Obvinili v Narušenii Mejnatsionalnogo Balansa", <https://capost.media/news/society/natsionalnyy-vopros-glavu-kchr-obvinili-v-narushenii-mezhnatsionalnogo-balansa/>, (14.10.2019).
- ⁸⁸ "Zakon o Reabilitatsii Represirovannih Narodov No: 1107-1", <https://legalacts.ru/doc/zakon-rsfsr-ot-26041991-n-1107-1-o/>, (29.10.2019).
- ⁸⁹ A. Tetuyev, "Osobennosti Etnopolitiçeskih Protsessov Na Severnom Kavkaze v Period Sistemnoy Transformatsii Rossiyskogo Obşestva", *Vestnik Kalmitskogo İstituta Gumanitarnih İssledovaniy RAN*, 2016, No. 1, s. 91.

- ⁹⁰ T. Litvinova, "Etopolitiçeskiy Protsess Na Severnom Kavkazr Rosii", *Oykumena*, 2016, No. 3, S. 10.
- ⁹¹ Takova, "Klyuçeviye Aspektı Osnovnih...", s. 224.
- ⁹² Takova, "Klyuçeviye Aspektı Osnovnih...", s. 224.
- ⁹³ "2019 Rusya Nüfus Sayımı".
- ⁹⁴ "Reyting Regionov po Urovnyu Bezrobotitsi".
- ⁹⁵ "Reyting Regionov po Dohodam Naseleniya-2019".
- ⁹⁶ Konstantin Kazenin, "Çerkesskiy Son. Kak Adıgeya Stala Peredavatsya Po Nasledstvu", *Carnegie*, <https://carnegie.ru/commentary/69839>, (04.11.2019).
- ⁹⁷ "Adıgey Cumhuriyeti", *Kafkasevi*, <http://www.kafkasevi.com/index.php/article/detail/8>, (02.11.2019).
- ⁹⁸ Adıge Cumhuriyeti Resmi Sayfası, <http://www.adygheya.ru/about/population/>, (5.11.2019).
- ⁹⁹ Aliya Samigullina ve İlya Barabanov, "Prezident Adıgei Uşel Po-şvetsarski", https://www.gazeta.ru/2006/04/04/oa_194686.shtml, (02.11.2019).
- ¹⁰⁰ Kazenin, "Çerkesskiy Son. Kak...".

Rusya'nın Kuzey Kafkasya'da hâkimiyet kazanması, bölgede yüzyıllar boyunca oluşagelen sosyoekonomik, siyasi ve kültürel düzende büyük değişimlere yol açmıştır. Ağırlıklı olarak bölgenin tamamen Rusya'nın hâkimiyeti altına girdiği 19. yüzyılın ikinci yarısından sonraki dönemin ele aldığı bu çalışmada temel amaç, her ne kadar ayrı ayrı idari birimlerden oluşsa da sosyokültürel olarak bir bütün olan Kuzey Kafkasya'nın, Sovyetler Birliği'nin tarih sahnesinden çekilmesinden sonra günümüze kadar geçen sürede karşılaştığı etnopolitik ve sosyokültürel sorunlarını analiz etmektir.

